

MARKSİZM VE ULUSLARARASI HUKUK: TEORİ Mİ ELEŞTİRİ Mİ?^(*)

Arş. Gör. **Atahan DEMİRKOL**^(**)
Dr. Öğr. Üyesi **Şahin Eray KIRDIM**^(***)

Öz: Uluslararası hukukun ana akım yaklaşımları, disiplinin güçlü devletler tarafından bir dış politika aracı olarak kullanılmasını görmezden gelmektedir. Oysaki devletler arasındaki eşitsizliklerin aşikâr olduğu bir düzende uluslararası hukukun bir hegemonya aracı olmayacağını beklemek sürpriz olacaktır. En büyük vurgusunu eşitsizlik ve sınıfsal farklılıklar üzerine yapan Marksizm gibi eleştirel bir yaklaşım da böylesine bir duruma kayıtsız kalmamıştır. Her ne kadar yaklaşımın kurucularının hukuka yönelik doğrudan tespitlerini bulmak mümkün olmasa da daha sonraki Marksist düşünürlerin genel bir hukuk teorisi ortaya koyabildiklerini söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, Marksist genel hukuk teorisinin aksine, sınırları net şekilde çizilebilen Marksist bir uluslararası hukuk teorisinden bahsedilemeyeceğini göstermektir. Bu doğrultuda çalışmada genel Marksist hukuk teorisi incelendikten sonra, Marksist uluslararası hukuk yazınının önemli isimlerinin disipline getirdiği farklı yorumlar ele alınmıştır. Sonuç olarak uluslararası hukuk özelinde Marksist bir teoriden değil, ancak uluslararası hukukun Marksist bir yorumundan bahsedilebileceği ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Eleştirel Yaklaşımlar, Marksizm, Sömülenmecî Hukuk, Emperyalizm.

^(*) Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2021. Makale Kabul Tarihi: 22.04.2021.

^(**) Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı, Öğretim Elemanı (ORCID no: 0000-0002-7185-5781; ademirkol@aku.edu.tr).

^(***) Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi (ORCID no: 0000-0003-4207-6559; yekirdim@aku.edu.tr).

MARXISM AND INTERNATIONAL LAW: THEORY OR CRITICISM?

Abstract: Mainstream approaches of international law ignore the use of the discipline as a foreign policy tool by powerful states. However, it would be surprising to expect that international law will not be a tool of hegemony in an environment where inequalities between states are evident. A critical approach, such as Marxism, which places its most significant emphasis on inequality and class differences, has not remained indifferent to such a situation. Although it is not possible to find direct determinations of the founders of the approach regarding the law, it is possible to say that later Marxist thinkers were able to put forward a general theory of law. The purpose of this study is to show that, contrary to the Marxist general theory of law, a Marxist theory of international law with clearly drawn boundaries does not exist. Hence, after the general theory of Marxist law is analyzed, the diverging approaches of the most prominent scholars in Marxist international law are discussed. Consequently, it is argued that while it is possible to refer to a Marxist interpretation of international law, a Marxist theory of it is exaggerated.

Keywords: International Law, Critical Approaches, Marxism, The Withering Away of Law, Imperialism.

GİRİŞ

Uluslararası hukuk, Avrupa geleneğinin ayrılmaz bir parçası ve bu geleneğin bir ürünüdür.¹ Avrupa uluslararası hukuku düşüncesi, birbirine sıkı sıkıya bağlı ve kapalı bir topluluk içinde geçerli olan hukuki kurallar ve ilkeler ile bunların söz konusu topluluk üyelerine sağladığı belirli bir ayrıcalık anlamına gelmektedir.² Bu ayrıcalık nihayetinde, bu topluluk içindeki devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde söz konusu kural ve ilkelerin geçerli olduğu, ancak diğer devletlerle ilişkilerinde bu kuralları izlemenin gerekmediği eşitsiz bir hukuki durum ortaya çıkarmıştır. Bu yapısal eşitsizlik ise Avrupa devletlerinin hareket özgürlüğünü neredeyse sınırsız bir kapsama genişletmiş; mutlaka bir sınırdan bahsedilecekse de bu sınır söz konusu devletlerin birbirlerinin ulusal çıkarlarının kesiştiği noktada ortaya çıkmıştır.

Uluslararası hukukun Avrupalı devletler tarafından araçsallaştırılması tarihsel olarak üç temel gelişmeyle ortaya çıkmıştır. Birinci olarak uluslararası

¹ KOSKENNIEMI Martti, "International Law in Europe: Between Tradition and Renewal", *European Journal of International Law*, C. 16, S. 1, 2005, ss. 113-124.

² ORAKHELASHVILI Alexander, "The Idea of European International Law", *European Journal of International Law*, C. 17, S. 2, 2006, s. 316.

hukukun Avrupalı karakteri, uluslararası hukuka pozitivist yaklaşımın, o döneme kadar egemen olan doğal hukuk ekolüne karşı kazandığı zafer sonrasında gerçekleşmiştir. Uluslararası hukuktaki pozitivist yaklaşım, en genel hatlarıyla, doğal hukukta yer verilen adalet, özgürlük ve eşitlik gibi her hukuk kişisi için geçerli evrensel ilkeler üzerinde daha az duran, ancak bunların yerine devlet gücünü ve özellikle de iradesini koyan bir yaklaşıma sahiptir.³ Uluslararası hukuk kurallarının varlığını ancak devletlerin rızasına dayandığı ölçüde kabul eden pozitivist yaklaşım, böylece belirli bir seçkin grubu oluşturan devletlerin iradesine uygun olarak belirlenmiş hukuki çerçevenin, yine yalnızca o ayrıcalıklı devlet grubu içinde ortaya çıkmasını ve işleyişini mümkün kılmıştır.⁴

İkinci adım bunun devamı olarak ve egemen-egemen olmayan ayrımında kendini göstermiştir. Avrupa uluslararası hukukunun doktrinsel temelleri genel olarak 1648 Vestfalya Anlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemdeki gelişmelerle atılmıştır. Klasik egemenlik kavramı, devletler arasında eşit ilişki kurulması için bir ön koşul niteliğindedir. Hangi siyasal birimin egemen -ve dolayısıyla da eşit haklara sahip- olduğunu belirleme tekeli elinde tutan Avrupa, Avrupa dışı halkları bu haktan yoksun kılmış, dolayısıyla da pozitivist hukuk çerçevesinde bu siyasal birimlerin özgürlüklerini dilediği gibi kısıtlamak konusunda herhangi bir kavramsal zorluk yaşamamıştır. Böylece doğal hukukun Avrupa devletlerine bahşetmediği sömürgecilik "hakki" için meşruluk zemini oluşturulmuştur. Mutua da egemenlik kavramının Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki karşılaşmada sömürgeciliği meşrulaştırmak için çok yararlı bir araç olduğunu ve "az sayıdaki Avrupa devletinin dünyaya yayılır ve kendi genişlemeleri için dünyanın dörtte üçünden fazlasını devralır" bu kavramdan fazlasıyla yararlandığını ifade etmektedir.⁵

Üçüncü gelişme ise kendini medeni-medeni olmayan ayrımında göstermiştir, ki bu ayırım eşitsizlik ve dışlanma üzerine kurulmuştur. Orakhelashvili'nin aktardığına göre örneğin Henry Wheaton, 1886'da yayınladığı *Elements of International Law* kitabında uluslararası hukukun Avrupa dışında uygulanabileceğini, ancak bunların Avrupa uluslararası hukukundan zorunlu olarak

³ DEMİRLİ Aynur / ÖZDEMİR Ali Murat, "Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 16, S. 63, 2019, ss. 51-67.

⁴ KINGSBURY Benedict, "Legal Positivism as Normative Politics: International Society, Balance of Power and Lassa Oppenheim's Positive International Law", *European Journal of International Law*, S. 13-2, 2002, ss. 401-37.

⁵ MUTUA Makau, "What is TWAIL?", *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, C. 94, 2000, s. 33.

daha düşük bir norm seviyesinde olduğunu vurgulamış ve tüm insanlık için geçerli bir evrensel uluslararası hukukun varlığını inkâr etmiştir.⁶ Lorimer de aşağı yukarı aynı tarihlerde yazdığı *The Institutes of the Law of Nations* (1883) kitabında, uluslararası hukukun evrenselliği fikrine karşı çıkmış ve “farklı medeniyet seviyelerine sahip” ulusların uluslararası hukuk sisteminin oluşumundan dışlanması gerektiğini Türkiye (Osmanlı Devleti) üzerinden şu şekilde açıklamıştır: “[bir uluslararası hukuk kişisi olarak tanıdığımız] Türkler göstermiştir ki medeniyetin sağlamış olduğu hakları [uluslararası hukuktan kaynaklanan] görevlerini yerine getiremeyecekleri kanıtlanmış ve muhtemelen ilerici insan ırklarına ait olmayan barbarlara yönelik olarak genişletme acı bir deneyimle sonuçlanacaktır.”⁷ Dahası Lorimer’e göre “barbar devletler” rasyonel iradede yoksun oldukları için Avrupa ülkeleri tarafından asla tanınmazlar ve eşit bir kişilik olarak kabul edilemezlerdi. Bu nedendir ki Lorimer, örneğin Cezayir’in Fransa tarafından işgal edilmesini uluslararası hukukun ihlali olarak görmemiştir, zira bu “üçüncü kişinin polisin yokluğunda harekete geçme hakkı olduğu bir disiplin” eyleminden ibarettir.⁸

19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa uluslararası hukuku gelişimini tamamlamış ve sömürgeci efendinin kullanımı için namluya sürülmüştür.⁹ Uluslararası hukuk bugün hâlâ adil olmayan ve eşitsiz yapıları desteklemeye devam etmektedir. Uluslararası hukukun ana akım yaklaşımları ise disiplinin güçlü devletlerce suistimal edilmesini ve bu yolla uluslararası ilişkilerde dayatılan hiyerarşik ilişkileri görmezden gelmektedir. Marksizm gibi eşitsizlik ve sınıf temelli bir yaklaşımın da böylesine bir duruma kayıtsız kalmasını beklemek düşünülemezdi. Her ne kadar klasik Marksistler hukuka olan negatif ve toptan reddedici bakış nedeniyle konuya ilgisiz kalmış olsalar da neo-Marksist yazarlar özellikle 1980’lerden sonra küreselleşme ve uluslararası piyasalardaki gelişmeler sonucunda uluslararası hukuku Marksist yaklaşımın gündemine almışlardır. Nitekim uluslararası hukukun sosyoekonomik boyutunu hesaba katmadan ve disiplinin tarihsel ve toplumsal bağlamını görmezden gelerek yapılacak her analiz, mevcut adaletsiz ve eşitsiz yapıları desteklemeye devam edecektir.

⁶ ORAKHELASHVILI, 2006, s. 318.

⁷ LORIMER James, *The Institutes of the Law of Nations: A Treatise of the Jural Relations of Separate Political Communities*, The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2005, s. 102.

⁸ RODOGNO Davide, *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914*, Princeton University Press, New Jersey, 2012, s. 52.

⁹ KIRDIM Şahin Eray, “TWAIL’i Anlamak: Uluslararası Hukuka Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Public and Private International Law Bulletin*, C. 41, S. 1, 2021, ss. 143-145.

Bu çalışmanın amacı, Marksizmin uluslararası hukuk alanında sınırları net şekilde çizilebilen bir yaklaşım sunmadığını, disipline ilişkin bir metodoloji önermediğini ve bu itibarla da Marksist bir uluslararası hukuk teorisinden bahsedilemeyeceğini göstermektir. Bu bağlamda çalışma, öncelikle Marksist genel hukuk teorisinin olup olmadığını incelemektedir. Bu inceleme sonucunda her ne kadar Marx ve Engels'in hukukun temel kavram, kural ve ilkelerine yönelik bütünsel bir çalışması bulunmasa da Marksizmin ürettiği kavramlardan yararlanan doktrinsel çalışmalar ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ndeki (SSCB) Marksist hukuk pratiğinden hareketle genel bir Marksist hukuk teorisinin söz konusu olduğu gösterilmiştir. Ancak bu teorinin hukuka genel olarak "sönümlenmesi gereken" sınıfsal bir enstrüman olarak yaklaşması nedeniyle, uluslararası hukuk alanında bu tür bir teori geliştirme olanağı mümkün olmamıştır. Bir diğer neden de Marksizmin son derece heterojen yapısından kaynaklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Marksist uluslararası hukuk yazınının önemli isimlerinin getirdiği farklı yorumlar ele alınmaktadır. Bu yorumlar göstermektedir ki uluslararası hukuk özelinde Marksist bir teoriden değil, ancak uluslararası hukukun Marksist bir yorumundan bahsedilebilir.

Türkçe literatürde Marksist hukuk genel teorisini ele alan çalışmalar -sınırlı sayıda da olsa- bulunmaktadır. Bu kapsamda örneğin, Karahanoğulları'na ait dört çalışma¹⁰ ile Yüksel'e ait bir çalışma¹¹ doğrudan Marksist genel hukuk teorisi üzerine odaklanmıştır. Benzer şekilde Yelkenci'nin editörlüğünde hazırlanmış kapsamlı bir çalışma¹² ile Dursun'un Türk idare hukukunu Marksist bir açıdan ele aldığı bir çalışması¹³ da burada zikredilmelidir. Özdemir'in uluslararası hukuka eleştirel yaklaşımları ele aldığı kitabındaki bir bölüm¹⁴ ile yine Çelebi ve Özdemir'in benzer nitelikli bir makalesinde¹⁵

¹⁰ KARAHANOĞULLARI Onur, "Marksizm ve Hukuk' Yazın İncelemesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 58, S. 3, 2003, ss. 197-232; KARAHANOĞULLARI Onur, "Marksizm ve Hukuk", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** C. 57, S. 2, 2002, ss. 61-92; KARAHANOĞULLARI Onur, **Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018; KARAHANOĞULLARI Onur, "Ekim Devrimi'nde Hukuksal Kuruluş", **Monthly Review Türkiye**, C. Kasım 2017, S. 4, 2017, ss. 143-57.

¹¹ YÜKSEL Murat, "Marksizm ve Hukuk Anlayışı", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 3-4, 2017, ss. 19-38.

¹² YELKENCİ Taner, **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, 2. bası, NotaBene Yayınları, İstanbul, 2017.

¹³ DURSUN Hasan, "(Marksist Kuram Açısından) Kapitalist Düzendeki İdare Hukuku ve Kuramın Görüşlerinin Bu Hukuka Yansımaları Konusunda Türkiye'den Bir Örnek", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 30, S. 131, 2017, ss. 115-78.

¹⁴ ÖZDEMİR Ali Murat, **Güç Buyruk Düzen**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.

ise Marksist uluslararası hukuk konusuna yer verilmiştir. Ayrıca genel hukuk teorisi üzerine yazılmış Collins'in bir kitabı¹⁶ ile Pashukanis'in bir başka kitabının¹⁷ da Türkçe'ye çevrilmiş olduğu belirtilmelidir. Buradan da görüleceği üzere Marksist hukuk genel teorisi üzerine Türkçe literatürde yapılmış çalışmalar sayı ve kapsam itibarıyla sınırlıdır. Uluslararası hukuku Marksist bir bakış açısından ele alan çalışmalardaki durum ise daha da kısırdır. Bu anlamda eldeki çalışmanın Türkçe literatürdeki bu boşluğun doldurulmasında naçizane bir katkı yapması amaçlanmaktadır.

I. MARKSİST GENEL HUKUK TEORİSİ

Marksist bakış açısı uluslararası hukuk alanında görece az tartışılmış ve Marksist yazarlar tarafından hem nicelik hem nitelik itibarıyla sınırlı olarak incelenmiş bir alandır.¹⁸ Chimni'nin de belirttiği gibi uluslararası sistemin önemli bir aracı olan uluslararası hukuk, Marksist yaklaşım tarafından neredeyse görmezden gelinmiştir.¹⁹ Marx ve Engels'in hukuk konusunda doğrudan bir çıkarımına ulaşmak zor olsa da değindikleri farklı konular içerisinde hukuka ilişkin saptamalar yapmışlardır. Bu itibarla, klasik ve genelleyici bir Marksist hukuk felsefesinin varlığından bahsedebilmek mümkün değildir.²⁰ Hatta Karahanoğulları'nın ifadesiyle net bir şekilde söylenebilir ki "*Marksizmin hukukla temel derdi, dünyaya hukuksal bakışın yanlışlığını saptamak*" olmuştur.²¹ Nitekim hukuk gibi geniş bir alanın kesin hatlarla çizilmiş Marksist bir yorumunu yapmak da kolay değildir, zira Marksizm içerisinde birçok fikir ayrılığı, farklı bakışlar, itirazlar veya karşıt görüşler mevcuttur.²²

¹⁵ ÇELEBİ Hürkan / ÖZDEMİR Ali Murat, "Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar", **Uluslararası İlişkiler**, C. 7, S. 25, 2010, s. 80.

¹⁶ COLLINS Hugh, **Marksizm ve Hukuk**, (çev. Umre Deniz Tuna), 1. bası, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

¹⁷ PASHUKANIS Genel Evgeny Bronislavovich, **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, (çev. Onur Karahanoğulları), 1. bası, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 137-41.

¹⁸ MIÉVILLE China, **Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law**, Brill, Leiden, 2005, s. 60.

¹⁹ CHIMNI B. S., "Marxism and International Law: A Contemporary Analysis", **Economic and Political Weekly**, C. 34, S. 6, 1999, s. 337.

²⁰ KARAHANOGULLARI, 2002, s. 62.

²¹ Ibid., s. 63.

²² KNOX Robert, "Marxist Approaches to International Law", **The Oxford Handbook of the Theory of International Law**, (Ed. Anne Orford ve Florian Hoffmann), Oxford University Press, Oxford, 2016a, s. 1; RASULOV Akbar, "A Marxism for International Law: A New Agenda", **European Journal of International Law**, C. 29, S. 2, 2018, s. 633.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Marx'ın genel düşünüşü, hukukun dünyanın anlaşılmasında ve yorumlanmasında kullanılamayacağı yönündedir. Bu kapsamda hukuk üzerine ağırlık vermenin de anlamı yoktur. Karahanoğulları'nın Brimo'dan aktardığı üzere Marksist hukuk anlayışının temel özelliği hukuk karşıtlığıdır.²³ Bu hukuk karşıtlığı içerisinde yine Karahanoğulları'na göre, Marksist bir hukuk teorisinden, felsefesinden, öğretisinden ve hatta akımından bile bahsetmek mümkün değildir, zira hukuka ilişkin temel kavram ve kurumları topyekûn Marksizm üzerinden tartışan bir çalışma bulunmamaktadır.²⁴ Benzer şekilde Collins de Marksizmin kurucularının bile hukuk konusunda metodolojik ve anlamlı bir açıklama girişiminde bulunmadığını ifade etmektedir.²⁵ Hukuk, Marx için ancak sınıf ilişkilerinin bulunduğu bir yapıdır.²⁶ Bu bağlamda Marksist görüş hukukun ortak değerlerin korunması için değil, tam aksine baskın grubun egemenliğini korumak üzere oluştuğunu ve süregeldiğini varsayar.²⁷

Bu itibarla Marksist hukuk anlayışı, genel Marksist devlet teorisinden ayrılmayacak şekilde ele alınmalıdır. Marksist devlet teorisinde ekonomik ilişkiler ve bu ekonomik ilişkiler üzerinden üretilen sosyal ilişkiler devletin ve hukukun doğuşu ve yok olmasına sebep olan temel unsurlardır. Ayrıca bu anlayışa göre hukuk, devletin yönetiminde siyasal olarak baskın grup haline gelen sınıfın (burjuva ve kapitalistlerin), diğer sınıfı (proletaryayı) sömürmek için kullandığı bir araçtır.²⁸ Dahası proletaryayı kontrol altında tutma amacını taşıyan hukuk, burjuva değerleriyle örülü devlet tarafından kutsanmakta, bir diğer ifadeyle "hukuk fetişizmi" yaratılmaktadır. Hukuk fetişizmi, üç temel niteliğe sahiptir ve bu temel niteliklerin tamamı Marksistler tarafından reddedilmiştir. Birincisi, hukuk fetişizmi toplumsal bir düzenin sağlanması için hukukun mecburi olduğunu ifade eder. Buna göre hukuk olmadan ancak anarşi meydana gelecektir. İkincisi, hukuk fetişizmi hukukun diğer alanlardan ayrı müstakil bir bilim olduğunu ileri sürer. Bir diğer ifadeyle hukuk başlı başına bir bilim ve çalışma alanıdır. Üçüncü ve son nitelik

²³ KARAHANOGULLARI, 2003, s. 201.

²⁴ Ibid., s. 231.

²⁵ COLLINS, 2013, s. 22.

²⁶ CAIN Maureen / HUNT Alan, **Marx and Engels on Law**, Academic Press Inc., London, 1979, s. 62.

²⁷ YALVAÇ Faruk, "Class Structure of International Law", **Spectrum: Journal of Global Studies**, C. 3, S. 4, 2011, s. 69.

²⁸ KELSEN Hans, **The Communist Theory of Law**, Frederic A. Praeger, New York, 1955, s. 1.

ise hukukun üstünlüğü anlayışıdır. Bu anlayış, hukukun herkesi eşit ve aynı şekilde kısıtladığı ve aynı ölçüde haklar sağladığı tezine dayanır. Marksistlere göre hukuk fetişizmi bu üç niteliği ile reddedilmektedir.²⁹

Marksizm'in temelindeki tarihsel materyalizm,³⁰ Marksist bir hukuk bakış açısının açıklanmasında önemli bir yere sahiptir. Tarihsel materyalizm, iki temel varsayımıyla Marx tarafından dile getirilmiştir. Birincisi, üretim tarzlarının çelişkisi; ikincisi, ekonomik yapı üzerinde mülkiyet sahipliğinin etkisi.³¹ Marx'a göre üretim ilişkileri, toplumun temel yapı taşı olarak ortaya çıkar.³² Dolayısıyla hukukun oluşumunda da üretim ilişkilerinin olduğunu varsaymak yersiz olmayacaktır. Tarihsel materyalizm içerisinde anlam kazanan altyapı ve üstyapı metaforları hukukun açıklanmasında da gündeme gelmektedir. Altyapı, bir toplumun varlığını inşa ettiği en az üç toplumsal ve maddesel şarta dayalı bir kombinasyondur: i-) ekolojik ve coğrafi koşullar, ii-) Üretim güçleri, iii-) Sosyal üretim ilişkileri.³³ Marx'a göre altyapı, yasal ve siyasal üstyapının üzerine inşa edildiği üretim ilişkilerinden oluşan toplumun ekonomik yapısını ifade eder.³⁴ Üretim biçimleri altyapıyı belirlediği için bu bağlamda temel belirleyici olmaktadır.³⁵

Tam da bu noktada tarihsel materyalizm ve Marx, hukukun üstyapıya ait olduğunu ve altyapının temel belirleyicisi olan ekonomik ilişkilere, yani üretim biçimlerine bağlı olduğunu ileri sürer.³⁶ Pashukanis ve Miéville ise bu anlatıya karşı çıkmış ve Marx'ın aksine hukukun üstyapı değil altyapı olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷ Tarihsel materyalist anlatıya göre, piyasa koşullarında kapitalistler, herhangi bir öncül siyasal statülerine bakılmaksızın meta-

²⁹ COLLINS, 2013, ss. 22-25.

³⁰ Ibid., s. 31.

³¹ LEVINE Norman, "The German Historical School of Law and the Origins of Historical Materialism", *Journal of the History of Ideas*, C. 48, S. 3, 1987, s. 433.

³² COLLINS, 2013, s. 33.

³³ GODELIER Maurice / BLOCH Maurice / VLAESSEN Henri J. M., vd., "Infrastructures, Societies, and History [and Comments]", *Current Anthropology*, C. 19, S. 4, 1978, s. 763.

³⁴ MARX Karl, *Selected Works in Two Volumes*, (Ed. I. B. Lasker), 2. bası, C. 1, Lawrence & Wishart, London, 1947, s. 300.

³⁵ MAKARIUS Raoul, "On Godelier on Superstructures and Infrastructure", *Current Anthropology*, C. 21, S. 2, 1980, s. 253.

³⁶ COLLINS, 2013, s. 38; FREEDMAN Carl, "Speculative fiction and international law: The Marxism of China Miéville", *Socialism and Democracy*, C. 20, S. 3, 2006, s. 28.

³⁷ BINNS Peter, "Law and Marxism", *Capital & Class*, C. 4, S. 1, 1980, s. 104, MIÉVILLE, 2005, s. 95.

yı satan ve alan olarak eşit koşullarda kabul edilirler. Bu koşullar aynı zamanda proletarya için de var olmaktadır. Proletarya, emeğini kapitalist düzene satıp satmamakta özgürdür, ancak emeğini satmaması karşılığında açlık ve yoksulluğa mahkûm olacaktır. Bir diğer ifadeyle burada tam bir özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Ancak kapitalist özneler açısından bakıldığında formel bir eşitlik ve özgürlük görülmektedir. Onlar, kapitalizm tarafından özellikle meta mübadelesini düzenleyen kurallara tabidirler.³⁸

Pashukanis ve Miéville'in hukuku altyapı olarak betimlemesi tam da bu bağlamda anlaşılmalıdır. Hukuk, kapitalistlere ve proletaryaya farklı kapsamda özgürlük ve eşitlik vadetmektedir. Tam ifadesiyle Miéville'e göre yasal form, meta mübadelesine dayalı sosyal ilişkiler üzerine inşa edilmiştir. Bu ilişki içerisinde emek, meta haline gelmiştir. Böylece kapitalist sistemde yasal form, kapitalist sömürünün ve sınıf temelli sömürünün bir parçası olmuştur.³⁹ Hunt'a göre Marksist hukukun temel sorusu, kapitalist toplumlarda hukukun yapısal eşitsizliğin yeniden üretiminde nasıl bir rol oynadığına ilişkindir ve bu bağlamda Marksist hukuk için altı temel özellik belirlemiştir:

- 1) Hukuk kaçınılmaz olarak politiktir.
- 2) Hukuk ve devlet sıkı şekilde birbirine bağlıdır.
- 3) Hukuk ekonomik ilişkileri etkiler veya onların bir yansımasıdır.
- 4) Hukuk her zaman potansiyel olarak cebridir ve devletin cebir ve güç kullanmadaki tekeli yansıtır.
- 5) Hukukun içeriği ve süreçleri doğrudan veya dolaylı olarak baskın sınıf veya sınıfların faydalarıdır.
- 6) Hukuk ideolojiktir ve egemen sınıfın değerlerinin meşrulaştırılmasını sağlar.⁴⁰

SSCB'nin kuruluş yılları sosyalist hukuk yaklaşımının gündeme geldiği yıllar olmuştur.⁴¹ Karahanoğulları da 1917-1936 dönemini Sovyet hukuk

³⁸ FREEDMAN, 2006, s. 29.

³⁹ MIÉVILLE, 2005, s. 119.

⁴⁰ HUNT Alan, "Marxist Theory of Law", *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, (Ed. Dennis Patterson), John Wiley & Sons, Ltd, 2010, s. 350.

⁴¹ AKHTAR Zia, "Law, Marxism and the State", *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique*, C. 28, S. 3, 2015, s. 667.

sisteminin kuruluş yılları olarak ele almaktadır.⁴² Bu dönemde kurulmuş olan Sovyet hukuku, SSCB'deki sosyalist düzenden ve Marksist-Leninist anlayıştan etkilenmiştir.⁴³ Sovyet dönemindeki hukuksal dönüşüm, süreç içerisinde akademi ve siyaset dahil olmak üzere temel alanlarda görev yapanların teorik ve pratik tartışmalarına ve gruplaşmalara neden olmuştur.⁴⁴ Bu kapsamda Marksizmin siyasal yansıması olan 1917 Ekim Devrimi'nin SSCB'de yarattığı iki temel hukuk tezi ortaya atılmıştır.⁴⁵ Pashukanis'in de savunucusu olduğu ilk tez, sosyalist temelli bir hukuk inşasının kapitalizm sonrasında mümkün olamayacağı, zira devletin ve hukukun sönümlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. İkinci tez ise, bunun tam aksine Marksist yazına dayanan ve sönümlenmeyecek bir sosyalist hukuk teorisi geliştirilebileceğini iddia etmektedir.⁴⁶ Bu kapsamda Marksist hukukun ortaya çıkışı ve gelişiminde SSCB'de üç temel dönem bulunmaktadır. Birinci dönem, Pashukanis'in yukarıda belirtilen ilk tezi doğrultusunda sönümlenmeci hukuk dönemidir. İkinci dönemde, Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası (NEP) doğrultusundaki politikaları sebebiyle hukukun geliştiği, yasaların ve yasal kurumların sayısının arttığı, hatta Pashukanis tarafından da bu yönleriyle eleştirilmiş olan NEP dönemidir. Son dönem ise, Stalin'in etkisiyle ve Vyshinsky'nin tezleri doğrultusunda sönümlenmeci hukuktan vazgeçilerek Marksist-Sosyalist hukukun SSCB sisteminde en güçlü olarak var olduğu dönemdir. Bu çalışma da Marksist hukukun gelişimini incelerken bu dönemlemeye sadık kalmaktadır.

Marksist hukuk teorisinde her ne kadar tartışmalı olsa da Pashukanis'in önemi ve yeri oldukça büyüktür. Binns'e göre Pashukanis, Marksist bir hukuk bakış açısını sunan neredeyse tek sosyalisttir.⁴⁷ 1930'larda SSCB'deki hukuksal reformlar ışığında ortaya çıkan ve "meta mübadelesi okulu" olarak adlandırılan ekol, Pashukanis'in en etkin üyesi olduğu ve 1938'de dağıtılan ekoldür. Bu ekole göre her ne kadar Marx'ın doğrudan bir hukuk değerlendirmesi yoksa da özellikle toplumsal ilişkilerin açıklanmasında kullandığı meta mübadelesi kavramı hukukun temeline alınmaktadır.⁴⁸ Bilinen

⁴² KARAHANOGULLARI, 2017, s. 145.

⁴³ SMITH Gordon B., *Soviet Politics: Continuity and Contradiction*, Macmillan Education, London, 1988, s. 138.

⁴⁴ KARAHANOGULLARI, 2017, s. 150.

⁴⁵ SMITH, 1988, s. 139.

⁴⁶ KARAHANOGULLARI, 2002, s. 65.

⁴⁷ BINNS, 1980, s. 1.

⁴⁸ KARAHANOGULLARI, 2002, s. 64.

en temel çalışması olan 1924 tarihli *General Theory of Law and Marxism* kitabında ifade ettiği üzere, Pashukanis'in temel amacı yasal form ile meta formu arasında bir yakınlık veya benzerlik kurmaktır.⁴⁹ Bir başka ifadeyle, "Pashukanis, meta formu mantığının yasal form mantığı olduğunu ileri sürmektedir".⁵⁰ Bu anlamda yasal form ile meta form özdeştir. Meta form, meta mübadelesi ilişkilerini anlatmaktadır: bir pazarın varlığı halinde buradaki meta mübadelesi ilişkileri, hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyacaktır. Öyle ki meta değişiminde alım, satım, sahiplik, anlaşma gibi konular hukuki düzenlemelere muhtaçtır. Bu muhtaçlık içerisinde meta formu, yasal forma dönüşecek ve hukuk kurallarını oluşturacaktır. Meta mübadelesinin olduğu yerde, Çelebi ve Özdemir'e göre, "‘özgür’, ‘egemen’, ‘eşit’ insan taşıyıcılar arasındaki ilişkiler, ‘hukuki biçim’ aracılığı ile düzenlenir. Bunların ‘özgürlükleri’ istedikleri metayı istediği şeyle değiştirme kabiliyetinden, ‘egemenlikleri’ taşıdıkları mal üzerinde tasarruf hakkı sahibi olmalarından ve ‘eşitlikleri’ de taşıyıcısı oldukları metanın evrensel eşitleyicinin terimleri ile değerlendiriliyor olmasından kaynaklanmaktadır".⁵¹ Böylece bir adım ilerisinde hukuk da aynı devlet gibi kapitalizmin baskıcı gücünün bir aracı olarak okunmakta ve sosyalizm altında uzun bir ömrünün olmayacağına inanılmaktadır.

Pashukanis'in canına mal olan⁵² bu meta mübadelesi temelli hukuk teorisi, temel savını sosyalist bir hukukun kurulamayacağı ve sosyalizme geçişle birlikte devletin de sönmelenmesi sonuç ve hatta gerekliliğine dayandırmaktadır.⁵³ Bu bağlamda, kapitalist üretim biçimlerinin getirdiği bir sonuç olarak meta sahiplerinin haklarının korunması gerekmektedir, ki meta mübadelesine dayalı bir ekonomik yapı oluşabilsin ve ayakta kalabilsin. Böylece burjuva hukuku olarak adlandırılabilir bu hukuk yapısı, bireylerin haklarını korumaya odaklanmıştır ve bu sebeple de Pashukanis'in düşüncesi "hukukun meta mübadelesi teorisi" olarak bilinir.⁵⁴ Huskey'e göre de hukuk

⁴⁹ PASHUKANIS Evgeny Bronislavovich, *The General Theory of Law & Marxism*, (çev. Barbara Einhorn), 2. bası, Transaction Publishers, New Brunswick, 2003, s. 38.

⁵⁰ MIÉVILLE, 2005, s. 78.

⁵¹ ÇELEBİ / ÖZDEMİR, 2010, s. 80.

⁵² Pashukanis, 1937'de ironik bir şekilde "sosyalist hukuk adına" yargılaması bile yapılmadan idam edilmiştir. HEAD Michael, "The Rise and Fall of a Soviet Jurist: Evgeny Pashukanis and Stalinism", *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, C. 17, S. 2, 2004, ss. 271, 275.

⁵³ Ibid., s. 270; KARAHANOĞULLARI, 2002, s. 64.

⁵⁴ COLLINS, 2013, ss. 161-62.

ve sosyalizmin aynı devrim bayrağının gölgesi altında yan yana yaşaması mümkün değildir.⁵⁵ Bu dönemin Sovyet lideri Lenin de hukuk ve devlete ilişkin bu Marksist yoruma yakın görünmektedir. Zira ona göre hukuk ve devlet, burjuva toplumunun elinde olan ve komünist bir düzene geçişle ortadan kalkması gereken sistemlerdir.⁵⁶

Pashukanis yasaları ve hukuku bu şekilde kapitalizm ve meta mübadelesiyle ilişkilendirmektedir⁵⁷ ve bu ilişkinin doğal bir sonucu olarak “hukukun sönümlenmesi” ortaya çıkmaktadır. Hukuk madem kapitalist ilişkilerin bir ürünüdür, o halde kaçınılmaz olarak kapitalizm sonrası düzende ortadan kalkacaktır.⁵⁸ Kapitalizm sonrası düzende meta mübadelesi tarzı bir üretim modeli olmayacağı için, buna dayalı bir hukuk sisteminin de anlamı kalmayacaktır.⁵⁹ Dahası, proleter bir devrim ile mülkiyet, devlet ve nihayetinde hukuk tamamen ortadan kalkacaktır.⁶⁰

Dolayısıyla her ne kadar Pashukanis’in temel eseri Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm⁶¹ olsa da bu çalışmasında genel bir Marksist hukuk teorisi kurulmasının imkansızlığına vurgu yapmaktadır.⁶² Ancak yine de Pashukanis’e göre sosyalist bir hukuk düzeninin reddi, devrim sonrasında bir hukuk düzeni olmayacağını da ifade etmemektedir.⁶³ Pashukanis’in diğer yazından ve SSCB’deki ikinci hukuk teorisi olan hukukun sönümlenmeyeceği iddiasından ayrılan en temel noktası, hukuku sınıf ilişkilerinin bir ürünü olarak görmek yerine bireylerin haklarının korunmasının bir ürünü olarak değerlendirmesidir.⁶⁴ Bireylerin hakların korunmasından anlaşılması gereken, meta mübadelesi ilişkileri kapsamında ortaya çıkan durum içerisinde bireysel hakların düzenlenmesine duyulan ihtiyaçtır. Meta mübadelesi, burjuva hu-

⁵⁵ HUSKEY Eugene, “A Framework for the Analysis of Soviet Law”, *The Russian Review*, C. 50, S. 1, 1991, s. 55.

⁵⁶ SMITH, 1988, s. 138.

⁵⁷ PASHUKANIS, 2002, ss. 137-41.

⁵⁸ SHARLET Robert, “Stalinism and Soviet Legal Culture”, *Stalinism: Essays in Historical Interpretation*, (Ed. Robert C. Tucker), Transaction Publishers, New Brunswick, 1999, s. 161.

⁵⁹ COLLINS, 2013, s. 164; AKHTAR, 2015, s. 668.

⁶⁰ TAY Alice Erh-Soon / KAMENKA Eugene, “Marxism, Socialism and the Theory of Law”, *Columbia Journal of Transnational Law*, C. 23, S. 2, 1985, ss. 229-230.

⁶¹ PASHUKANIS, 2002.

⁶² KARAHANOĞULLARI, 2003, s. 200.

⁶³ KARAHANOĞULLARI, 2018, s. 194.

⁶⁴ COLLINS, 2013, s. 161.

kukunun bir özelliği olarak özellikle mülkiyet hakkına sahip yasal öznelerin ilişkilerinde ortaya çıkar. Bu kapsamda hukuk, mülkiyet gibi burjuva temelli haklara sahip bireylerin bu haklarının korunmasının aracıdır.⁶⁵

Pashukanis'in hukuka sönümleyici yaklaşımı ve meta mübadelesi teorisine yönelik çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Bu kapsamda Collins, Pashukanis'in genel hukuk teorisine bir dizi eleştiri yöneltmiştir. Meta mübadelesi teorisi üç temel dayanağa sahiptir: i) hukukun materyalist yorumu, ii) hukuk kurallarına indirgemeci yaklaşım, iii) bireysel haklara saygı duyan tüm normların yasa olabilmesi. Bu üç özellik de Collins tarafından eleştirilmektedir. Pashukanis'in yaklaşımındaki hukukun materyalist yorumuna göre, toplumun maddi temelini üretimi -ve yeniden üretimi- tarihsel gelişimde öncül ve belirleyicidir ve hukuk da bu üretim ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁶ Collins'e göre bu yaklaşım, toplumun bilinçli eylemlerini açıklamakta yetersiz kalmakta ve kaçınılmaz şekilde kusurlu bulunmaktadır. İndirgemeci yaklaşım ise, Pashukanis'in tüm hukuk kurallarını meta mübadelesinin bir ürünü olarak görmesini ifade etmektedir. Collins de bu düşünceye farklı hukuk kuralı türlerinin varlığı üzerinden karşı çıkmaktadır. Örneğin ticaret hukuku ve sözleşme hukuku gibi alanlar meta mübadelesinin ürünü olabilse de ceza hukukunun meta mübadelesinin bir ürünü olduğunu ifade etmek eleştiriye daima açık olacaktır. Son olarak Pashukanis, bireysel haklara saygı duydukça tüm kural setlerinin yasa olarak adlandırılabilceğini öne sürmektedir. Collins ise bu durumun yasalar ve toplumsal kurallar arasındaki farkı muğlaklaştırdığını ifade ederek eleştirisini yapmaktadır.⁶⁷

Hukuk, hak, mahkeme gibi yasal kurum ve kavramlar da teoride ve pratikte SSCB ve kapitalist düzen arasında farklılıklar göstermektedir.⁶⁸ Karahanoğulları da benzer şekilde hukuk düşünüyü dahil tüm yasal kurumların Ekim Devrimi ile yaşanan dönüşüme ayak uydurmaya çalıştığını ifade etmektedir.⁶⁹ Nitekim süreç de bunu göstermiştir. İç savaşın sonlanmasından sonra, kamulaştırma ve devlet tekelinde üretim ve ticaret öngören sistem, ekonomik zorluklara yol açmıştır. Bunun sonucu olarak Lenin yönetimi,

⁶⁵ Ibid., ss. 161-162.

⁶⁶ COTTERRELL Roger B. M. "Review of Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law", *British Journal of Law and Society*, C. 7, S. 2, 1980, s. 321.

⁶⁷ COLLINS, 2013, ss. 162-164.

⁶⁸ FULLER Lon L., "Pashukanis and Vyshinsky: A Study in the Development of Marxian Legal Theory", *Michigan Law Review*, C. 47, S. 8, 1949, s. 1158.

⁶⁹ KARAHANOĞULLARI, 2017, s. 144.

1918-1921 arası dönemi kapsayan savaş komünizminden, yeni bir ekonomik düzene geçtiğini açıklamıştır. Mart 1921'deki 10. Parti Kongresi'nde Lenin, çiftçileri ve köylüleri devletle karşı karşıya getiren açlık ve ekonomik düzen karşısında NEP'in ilanını yapmıştır.⁷⁰

NEP'le birlikte artık daha önceki devlet kamulaştırması ve tekeline dayalı ekonomik sistemden, sınırlı da olsa özel sektör girişimlerine izin veren bir ekonomi politikasına geçiş yapılmıştır. Bunun hukuk ile bağlantısı ise, sınırlı özel sektörün ilişkilerinin düzenlenmesi gerekliliğiyle ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda NEP dönemi, Sovyet hukuku alanında dönüşümlerin ve düzenlemelerin yaşandığı bir dönem ve yeni bir hukuk sisteminin yaratıldığı süreç olarak öne çıkmaktadır.⁷¹ Bu dönemdeki hukuk anlayışı, öngörülebilir, standart ve yazılı bir hukuk sisteminin kurulmasına dayanmaktadır.⁷² 1922-27 yılları arasında Medeni Hukuk, Toprak Hukuku, Ceza Hukuku, İş Hukuku ve Aile Hukuku gibi alanlarda yasal düzenlemelerin yapılması, bu dönemin yarattığı sonuçlar arasındadır.⁷³ Bu dönem, hiç şüphesiz ki Pashukanis tarafından eleştiri odağı olmuş, Sovyet hukukunu burjuva hukuku olarak adlandırmasına yol açmıştır.⁷⁴ Açıkça ifade edilmelidir ki bu süreç, Pashukanis'in eleştirisinden anlaşılacağı gibi Ekim Devrimi sonrasında ağırlık kazanmış olan "sönümlenmec hukuk" anlayışının terki anlamına gelmiştir. Lenin'in hukukun sönümlenmec yaklaşımını terki, Sharlet'e göre iç savaş koşullarında yıpranmış olan bir düzeni ayakta tutması için atılmış bir adımdır.⁷⁵ Lenin, NEP ile birlikte aslında aynen Pashukanis'in meta mübadelesi teorisinde ileri sürdüğü gibi, özel iştiraklerle tekrar başlayan mübadele ilişkilerini düzenlemek için hukuk kurallarına ihtiyaç duymuştur. Bu da Sovyet sistemi içerisinde burjuva döneminin hukuk düzenlemelerine benzer bir hukuk sistemi oluştuğu şeklinde yorumlanabilir. Özetle NEP dönemi, Sovyet hukuk sistemi ve Marksist hukukta ikinci dönemdir.

Bir diğer SSCB hukukçusu olan Vyshinshky, ikinci tezle uyuşan bir şekilde sosyalist hukuk düzeninin kapitalizmi yıkıp sosyalizmi kurmak için kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda hukuk öncelikle devleti

⁷⁰ RICHMAN Sheldon L., "War Communism to NEP: The Road From Serfdom", **The Journal of Libertarian Studies**, C. 5, S. 1, 1981, ss. 89-93.

⁷¹ KARAHANOĞULLARI, 2018, s. 179.

⁷² SHARLET, 1999, s. 160.

⁷³ KARAHANOĞULLARI, 2017, ss. 152-153.

⁷⁴ Ibid., s. 154.

⁷⁵ SHARLET, 1999, s. 158.

güçlendirmek amacıyla kullanılıp daha sonra da sosyalizmin kurulması ve uygulanması için kullanılabilir bir araç olarak görülmüştür.⁷⁶ Huskey'nin aktardığı şekilde Vyshinsky, hukukun tam gücünün ancak sosyalist düzenle gösterebileceğine inanmaktadır.⁷⁷ Vyshinsky, daha önceleri aynı paydada bulunduğu Pashukanis'in meta mübadelesi teorisinden kaçınmakla birlikte, hukukun üretim ilişkilerinin bir ürünü olduğunu ifade etmiş,⁷⁸ ancak Sovyet hukukunu Stalinist bir sistematığe kaydırmıştır.⁷⁹ Stalin, 16. Parti Kongresi'nde açık ve net şekilde Vyshinsky'nin görüşüne paralel bir fikir ortaya koymuştur. Buna göre devletin sönmülmesi için, tarihte görülmüş en güçlü devlet kurulmalıdır.⁸⁰ Böylelikle 1930 yılı, Sovyet hukukunda yeni dönemin resmi olarak ve ilanen başlangıcıdır. Bu dönemde "*kapitalist üretim ilişkilerinin temel hukuk biçimlerini kısmen bozarak olsa da kullanan ve sosyalist içerikli olduğu ileri sürülen Sosyalist hukuk gelişmiştir*".⁸¹ 1936 yılında Stalin anayasasının⁸² kabulü ile de Sovyet hukuk kültüründe Stalinist dönem bir anlamda ete kemiğe bürünmüştür.⁸³ Stalin dönemi, genel olarak Sovyet hukuk kültürünün oluştuğu ve hukukun sönmüleneceği tezinin tamamen terk edildiği dönem olarak görülmektedir.⁸⁴ Bir diğer ifadeyle bu dönem, NEP döneminden sonra Marksist hukukun üçüncü dönemidir.⁸⁵

Pashukanis'in aksine hukukun sönmülmesinden ziyade güçlendirilmesini savunan Vyshinsky'nin⁸⁶ hukuka bakışı ve kurguladığı Sovyet hukuku üç temel özellikle betimlenebilir. İlk olarak, Vyshinsky ikili bir devlet

⁷⁶ AKHTAR, 2015, s. 669.

⁷⁷ HUSKEY, 1991, s. 57.

⁷⁸ VYSHINSKY Andrei Y., *The Law of the Soviet State*, (çev. Hugh W. Babb), Macmillan Company, New York, 1948, s. 14.

⁷⁹ SHARLET Robert / BEIRNE Piers, "In Search of Vyshinsky: The Paradox of Law and Terror", *Revolution in Law: Contributions to the Development of Soviet Legal Theory, 1917-1938*, (Ed. Piers Beirne), Routledge, London, 2015, s. 143, 149.

⁸⁰ KARAHANOĞULLARI, 2017, s. 155.

⁸¹ Ibid, s. 156.

⁸² RADIN Max, "Vysinsky's Law", *The Virginia Quarterly Review*, C. 25, S. 3, 1949, s. 466.

⁸³ KARAHANOĞULLARI, 2017, s. 155; SHARLET, 1999, s. 169.

⁸⁴ SHARLET, 1999, s. 158.

⁸⁵ Çalışmanın kısıtlılığı içerisinde NEP döneminden sonra hukuk devrimi olarak adlandırılan ve NEP'e, NEP'in getirdiği hukuk kültürü ve sistemine karşı Pashukanis'in teorisi etrafında toplananların yürüttüğü mücadeleyi içeren döneme ayrıca değinilmemiştir. Bu süreç, NEP döneminde kurulan hukuki kurumların ve düzenlemelerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Ibid.

⁸⁶ Ibid., s. 178.

yapısı öngörmektedir. Bu yapıda proletarya diktası hukukun kaynağı iken, Komünist Parti hukukun yerini alan kurumdur. Bir diğer ifadeyle hem hukuki kuralların olduğu ve düzenin bulunduğu hem de bu kuralları tek çırpıda yok sayabilecek bir gücün bulunduğu bir devlet biçimiyle karşı karşıya kalmıştır. İkinci olarak Vyshinsky, siyasi ve olağan (gündelik) hukuki olaylar ve davalar arasında bir ayırım olduğunu ifade etmiştir. Bu ayırım, sosyalist bir hukuk bilinci kurularak düzeltilmeli ve hukuk bir politika aracı olarak da kurgulanmalıdır. Hukukun bu kapsamda azalmış olan itibarı özellikle güçlü mahkemeler ve güçlü hukuki yapılar ile adil kararların alınması doğrultusunda düzeltilmelidir. Son olarak Vyshinsky, hukuka olan saygının varlığını reddetmese de bunun ancak proleter devrimin kuralları ile uyduğu müddetçe değerli olduğunu savunmaktadır.⁸⁷ Bir diğer ifadeyle devrimle çelişen bir hukuk kuralına saygı duymak mümkün değildir.

Smith, Vyshinsky'nin hukuka genel olarak bakışını otoriter olarak adlandırmaktayken,⁸⁸ Karahanoğulları da bu yaklaşımı sosyalist normativist-pozitivizm olarak ifade etmektedir.⁸⁹ Vyshinsky, devlete ve özellikle hukuka ilişkin burjuva teorilerinin sınıf sömürsünü göz ardı ettiğini ve hatta gizlediğini ifade etmekte, bunların bilimsel bir dayanağı olmadığını, ancak Marksist-Leninist bir hukuk ve devlet teorisinin bilimsel gerçekliği olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁰ Marksizme göre hukuk, materyalist ilişkilerin bir sonucudur ve hukuk kesinlikle baskın sınıfın istediği bir kurumdur. Böylece hukuk, ekonomik ilişkilerin üzerinde şekillenmiş bir üstyapıdır.⁹¹

II. MARKSİZMİN ULUSLARARASI HUKUK YORUMU

Yukarıda da ifade edildiği üzere Marx, Engels ve Lenin'in çalışmalarında hukuk ve yasal düzen ile ilişkili bir konu bulmak ve sistematik bir Marksist hukuk analizi geliştirmek mümkün değildir.⁹² Dolayısıyla Marksizm ile uluslararası hukukun bağlantısını yakalamak da bir hayli zorlaşmaktadır. Belki de bu nedenle Carty de Marksizmin bir uluslararası hukuk teorisi oluşturmadığını, ancak bugün uluslararası hukukun nasıl yozlaştırıldığını açıklayabilecek bir pencere sunduğunu

⁸⁷ SHARLET / BEIRNE, 2015, s. 150.

⁸⁸ SMITH, 1988, s. 139.

⁸⁹ KARAHANOGULLARI, 2018, s. 191.

⁹⁰ VYSHINSKY, 1948, ss. 5-6.

⁹¹ Ibid., s. 13.

⁹² KNOX, 2016a, s. 306; CHIMNI, 1999, s. 337.

ifade etmektedir.⁹³ Bu itibarla Marksist bir uluslararası hukuktan ziyade, uluslararası hukukun Marksist bir eleştirisinden bahsetmek daha doğru olacaktır.

Her ne kadar klasik Marksizm uluslararası hukukla ilişkili doğrudan bir görüş belirtmemiş olsa da Marksist yazında sonradan üretilmiş kavramlar ve bakış açıları uluslararası hukuk için önemli bir miras oluşturmuştur.⁹⁴ Yukarıda da değinildiği üzere Marksizm, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklı sömürü sistemine büyük bir vurgu yapmakta ve devlet-hukuk-sosyal ilişkiler üçgeninde kurucu ögenin ekonomik ilişkiler olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşımın uluslararası ilişkilere de uygulanmaması için herhangi bir sebep bulunmamaktadır, zira bir ülke içerisindeki ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetleri yürüten aktörlerin iz düşümleri uluslararası arenada da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Marksist yaklaşımda, sosyalist devrimden önceki bir ülkede üretim güçleri bir tarafta sömüren sınıf (üretim araçlarını elinde tutan burjuva kapitalist sınıf), bir tarafta sömürülen sınıf (proletarya) ve bir tarafta da bu sömürü düzeninin sürdürülmesinden sorumlu olan ve hukuku da bu anlamda araçsallaştıran yönetici sınıftan (devlet) ibarettir. Uluslararası ilişkilerde ise bu aktörler, üretim güçlerini yoğun şekilde ellerinde toplamış burjuva sınıfının hakimiyetindeki güçlü devletler (sömüren sınıf), emperyalist güçlerin ürettikleri mallar için pazar ve hammadde tedarikçisi olan zayıf ülkeler (sömürülen sınıf) ve son olarak bu sömürü düzeninin devamını sağlayan -özellikle finansal- uluslararası kuruluşlardır. Belirtmek gerekir ki bu sonuncusu, emperyalist güçlerin hakimiyetinde oluşturulan bir uluslararası hukukun çıktılarıdır.

Bu anlamda uluslararası ekonomik düzenin işleyişi uluslararası hukukun Marksist yorumu için merkezi bir konumdadır.⁹⁵ Knox'a göre de Marksist yazarların uluslararası hukukla kurduğu bağlantı, uluslararası hukukun emperyalist güçlerin birbirleriyle olan mücadeleleri ve sömürgeci baskının bir nevi aracı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.⁹⁶ Bu bağlamda Marksist uluslararası hukuk teorisinin hareket noktası emperyalizmdir.⁹⁷ Ayrıca

⁹³ CARTY Anthony, "Marxism and International Law: Perspectives for the American (Twenty-First) Century?", **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, (Ed. Susan Marks), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 169.

⁹⁴ MARKS Susan, **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008 s. 2.

⁹⁵ KNOX, 2016a, s. 312.

⁹⁶ Ibid., s. 7.

⁹⁷ KNOX Robert, **A Critical Examination of the Concept of Imperialism in Marxist and Third World Approaches to International Law**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, London School of Economics Department of Law, 2014, s. 177.

bu bakışa göre emperyalizm, uluslararası hukuk aracılığıyla emperyalist bir sınıf ilişkisi yaratmaktadır.⁹⁸ Bu temel nokta açısından ise Marksistler uluslararası hukuk ve emperyalizm arasındaki ilişkiyi anlamakta ideoloji kavramına yer vermektedirler.⁹⁹ 1980'lerde popülerlik kazanan küreselleşme ve uluslararası piyasa kavramları, uluslararası hukukun Marksist bakış açısını da harekete geçirmiştir. Tartışmalar elle tutulur bir sonuca ulaşmasa da "uluslararası devlet" yaklaşımından hareketle bu süreç Marksizmin uluslararası hukuk gündemine dahil olduğu bir dönem olmuştur.¹⁰⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki genel eğilim, uluslararası hukukun evrenselleştirilmesi olmuştur. Bu dönemde uluslararası hukukun evrensellik meşruiyeti çeşitli illüzyonlar üzerinden pazarlanmıştır. Birincisi tüm devletlerin egemen olarak eşit birimler olduğu fikri Birleşmiş Milletler (BM) Şartı gibi temel metinlerde benimsenmiş, ancak bunun aksine pek çok uygulama kurumsal bir hale gelmiştir. Örneğin BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip beş daimî üyesi, diğer devletlerin kendileriyle egemen eşit birimler olmadıklarını her kararda uluslararası toplumun yüzüne vurmaktadır. Ayrıca güçlü devletler, daha zayıf devletlerin içişlerine türlü nedenlerle ve çoğu zaman kendi menfaatlerini koruyacak şekilde müdahil olmaktadır. Örneğin ABD, Venezüella gibi ülkelerde -bazen isabetli şekilde- insan hakları savunuculuğu yaparken, İsrail ve Suudi Arabistan gibi Venezüella'yı bu kulvarda geride bırakacak ülkelerle gayet yakın ilişkiler kurmaktadır.

Uluslararası hukuktaki egemen eşitlik illüzyonu, katılımcılık illüzyonu olarak adlandırılabilir bir başka yanılgıyı da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda devletler egemen olarak eşit oldukları için uluslararası hukuk kurallarının oluşumuna da eşit seviyede katılmakta ve teorik olarak da eşit katılımı oluşturulan kurallara uymak gibi bir ödevi yüklenmektedirler. Ancak örneğin uluslararası teamül hukuku kurallarının oluşumunda gerekli olan istikrarlı devlet uygulamaları ve bu uygulamaların hukuk kuralı olduğuna dair inancın (*opinio juris*) varlığının tespiti için ilk aşamada bakılacak devletler güçlü kapitalist devletler mi yoksa zayıf Üçüncü Dünya ülkeleri mi olacaktır? İyi niyetli bir spekülasyon olarak söylenebilir ki uluslararası hukukçu, Doğu Afrika Topluluğu veya Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun üyelerinden çok daha önce BM Güvenlik Konseyi daimî üyeleri-

⁹⁸ Ibid., s. 192.

⁹⁹ Ibid., s. 188.

¹⁰⁰ **MIÉVILLE**, 2005, s. 62.

ni inceleyecektir. Bu inceleme, modern uluslararası hukukun “uluslararası toplumu” hangi ölçüde temsil ettiği sorusunun sorulmasını gerekli kılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası hukukun evrenselleşmesi döneminde, Sovyet hukukunun bu eğilimin bir takipçisi olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Sovyet hukuk sisteminin bir özelliği, sosyalist ülkeler ile sosyalist olmayan ülkeler arasında uluslararası hukuku farklı şekilde algılayan ve uygulayan bir dikotomi yaratmasıdır. Bu dikotomi de hem uluslararası hukukun evrenselleştirilmesinde hem de sosyalist ülkelerin diğer ülkelerle uluslararası hukuk paydasında buluşmasında sorunlar meydana getirmiştir.¹⁰¹ Sovyet hukukunun bir diğer özelliği de kaynağını teamüller ve anlaşmalardan almasıdır. Ancak bu iki kaynak arasında teamüller, anlaşmalara kıyasla daha az önemli görülmektedir zira teamül burjuva devletinin bir özelliği olarak değerlendirilmektedir.

Belirtilmelidir ki teamül hukukunun yazılı olmama niteliği de hukukun anlamını ve kapsamını belirsiz yapması sebebiyle Sovyet sistemi içerisinde arka planda kalmıştır.¹⁰² Sovyet hukuku bu noktada belirsizliğe karşı bir tavır takınsa da Erickson’a göre, bir paradoks olarak yarattığı ve savunduğu iki temel belirsizlik konusu vardır. Birincisi, Sovyet hukukçular bir kuralın bağlayıcılık kazanmasını hukukun genel bir prensibi olarak görmektedirler. Ancak hukukun genel prensibi, uluslararası hukukun kaynağı değildir. Bu prensibin de bağlayıcı olması için ancak ve ancak teamül veya anlaşmalara dayanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, genel prensibin teamül yoluyla mı yoksa uluslararası anlaşmalar yoluyla mı hukukun kaynağı olacağı konusunda belirsizlik bulunmaktadır. İkinci belirsizlik ise, tartışılabilir olmakla beraber, Sovyet hukukçuların bir hukuk kuralının kaynağının BM Şartı olabileceğini ifade etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Burada tartışılabilir olan konu, BM Şartı’nın teamül hukuku mu yoksa anlaşma hukuku mu kapsamında değerlendirileceğidir. Bu doğrultuda hukuk kuralının kaynağı, Sovyet hukukunda yine belirsiz kalmaktadır.¹⁰³

¹⁰¹ PECHOTA Vratislav / D’AMATO Anthony A. / HIGGINS Rosalyn, “The Contemporary Marxist Theory of International Law”, **Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)**, C. 75, 1981, s. 154.

¹⁰² ERICKSON Richard, “Soviet Theory of the Legal Nature of Customary International Law”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, C. 7, S. 2, 1975, ss. 150-51.

¹⁰³ Ibid., s., 152.

Marksist-Leninist bir temele oturan Ekim Devrimi, tıpkı genel hukuk teorisinde olduğu gibi uluslararası hukuk alanında da Marksist-Leninist çizgilerle çizilmiş yeni bir sayfa açmıştır.¹⁰⁴ Temel aktörü devlet olan uluslararası hukuk¹⁰⁵ ve yeni Sovyet düzeninin yasal ilkeleri, hiç şüphesiz ki Sovyet sisteminin sınıf temelli yapısından, sosyalist rejimden ve işçi sınıfından etkilenmiştir. Erickson'un da işaret ettiği gibi Sovyet sistemi, self-determinasyon, barış içinde bir arada yaşama ve anlaşmaların eşit şartlarda yapılması gibi uluslararası hukuk prensipleri üzerinde ısrarcı olmuştur.¹⁰⁶ Temel olarak Tunkin tarafından üç şekilde ifade edilen bu ilkeler şöyle sıralanabilir: i-) sosyalist devletler arasında uygulanacak sosyalist enternasyonal ilkeler, ii-) eşitlik ve self-determinasyon ilkeleri, iii-) özellikle farklı yönetim sistemleri olan devletlerle uyum içinde bir arada var olma. Bu ilkeler, Tunkin'e göre Sovyet dönemiyle oluşturulmaya başlanan yeni Marksist uluslararası hukukun temelini oluşturmuştur.¹⁰⁷

Sosyalist enternasyonalizm ilkesi, basit bir ifadeyle tüm sosyalist ülkelerdeki işçi grupların iş birliğini, barışını ve uyumunu içerir. Proleter enternasyonalizm¹⁰⁸ olarak da adlandırılan bu ilke, Sovyet uluslararası hukukunu oldukça derinden etkilemiştir. SSCB, uluslararası ilişkilerde her zaman bu ilkeyi gözeterek hareket etmiş, yeri geldiğinde bu ilkedен doğan sorumluluklarını uygulamış yeri geldiğinde ise bu ilke kapsamında destek beklemiştir. Bu ilkenin uygulanmasında sosyalist ülkelerle imzalanan uluslararası anlaşmalar ve bildirimler ile bu ülkelerdeki işçi partileri arasında yapılan düzenlemeler yer almıştır.¹⁰⁹

Benzer şekilde self-determinasyon ilkesi de Marksist uluslararası hukuka bakışın kuruluşu aşamasında temel bir prensip olarak görülmüştür. Marksist-Leninist temelden bakıldığında her topluluğun, özellikle sınıf temelli ilişkiler sebebiyle, self-determinasyon hakkı olmalıdır. Bu ilkenin evrensel yorumu, SSCB'de Barış Kararnamesi¹¹⁰ ile resmi olarak bu ilkedен bahsedilmesini ve

¹⁰⁴ TUNKIN Grigory I., **Theory of International Law**, (çev. William E. Butler), Harvard University Press, Cambridge, 1974b, s. 433.

¹⁰⁵ CHIMNI B. S., "An Outline of a Marxist Course on Public International Law", **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, (Ed. Susan Marks), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 57.

¹⁰⁶ ERICKSON, 1975, s. 151.

¹⁰⁷ TUNKIN, 1974, ss. 3-4.

¹⁰⁸ Ibid., s. 431.

¹⁰⁹ Ibid., ss. 6, 432, 433.

¹¹⁰ Barış Kararnamesi için bkz. PEELING Siobhan, "Decree on Peace", **1914-1918-Online International Encyclopedia of the First World War**, Freie Universität Berlin, Berlin, 2014, http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/decree_on_peace/2014-12-19 (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

kabul edilmesini sağlamıştır. SSCB ve Lenin, self-determinasyonu uluslararası ve evrensel bir norm olarak görmüş ve bu yönde hareket etmiş, uluslararası hukuku ve diplomasiyi de bu doğrultuda kullanmak için çabalamıştır.¹¹¹ Öyle ki bu çabalar arasında ülkelerle imzaladığı anlaşmalarda bu prensibi de anlaşma konusu etmek gibi durumların varlığı sayılmalıdır.¹¹² Dahası BM'nin kurucu anlaşmasının müzakere edildiği San Francisco Konferansı görüşmeleri sırasında self-determinasyonun ilkesinin BM Şartı'nda yer alması için en fazla girişimde bulunan ülke de yine SSCB olmuştur.¹¹³

Uyum içinde bir arada var olma prensibi, özellikle diğer devlet sistemlerinin var olduğu bir dünyada SSCB'nin varlığını sürdürebilmesi için benimsenmiş bir ilke olarak yorumlanabilir. Nitekim Lenin de kapitalistlerle aynı dünyada yaşamak istemeyen bir Sovyetin aya gitmesi gerektiğini söylerken buna işaret etmiştir.¹¹⁴ Bu kapsamda kuvvet kullanmama, sorunları barışçıl yolla çözme, müdahale etmeme, egemenliğe saygı duyma ve iş birliği hem SSCB dış politikasının hem de Sovyet uluslararası hukukunun bazı önemli ilkeleri olmuştur.¹¹⁵

Yalvaç ve Miéville'in da belirttikleri gibi uluslararası hukuk alanında Marksist yoruma ilişkin doktrinsel çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu sınırlı çalışmalarda da uluslararası hukuk, ekonomik altyapının üstyapısı olarak sınıflandırılmıştır.¹¹⁶ Yine de Marksist teori üzerinden uluslararası hukuka yorum yapılamayacağını düşünmek yanlış bir tespit olacaktır. Korovin, Pashukanis, Tunkin, Chimni, Miéville, Susan Marks, Knox ve Yalvaç gibi yazarlar Marksist teorinin genel düşününden yola çıkarak bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu anlamda Korovin'in "sosyalist uluslararası hukuk" fikrini gündeme getiren ilk yazar olduğu bilinmektedir.¹¹⁷ Uluslararası hukukta Sovyet teorisi

¹¹¹ TUNKIN, 1974, ss. 8-12.

¹¹² Bu konuda detaylar için bkz. Ibid.

¹¹³ FISCH Jörg, **The Right of Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion**, (çev. Anita Mage, Cambridge University Press, New York, 2015, s. 191. ("Sovyetler Birliği'nin desteği olmasaydı, self-determinasyon konusunda böylesine net bir ifade kesinlikle ortaya çıkmazdı"); SUMMER James, **Peoples and International Law**, 2. bası, Brill Nijhoff, Leiden, 2014, s. 194; KIRDIM Şahin Eray / DEMİRKOL Atahan, "San Francisco Konferansı Görüşmeleri ve Birleşmiş Milletler Kararları Işığında Self-Determinasyon Kavramının İncelenmesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 1, 2021, s. 397.

¹¹⁴ PECHOTA / D'AMATO / HIGGINS, 1981, s. 153.

¹¹⁵ Ibid., s. 153.

¹¹⁶ YALVAÇ, 2011, s. 69; MIÉVILLE, 2005, s. 60.

¹¹⁷ MIÉVILLE, 2005, s. 60.

olarak adlandırılabilir bu düşünce, hiç şüphesiz ki Marksist-Leninist toplum yapısı yaklaşımından etkilenmiştir.¹¹⁸ Ancak Korovin'in 1924 yılında yaptığı çalışması sistematik bir analize yer vermediğinden, sosyalist uluslararası hukuk 1930'lardan 1950'lere kadar bir süre daha gelişmemiştir.¹¹⁹

Pashukanis ve Korovin, uluslararası hukuktan bahsederken bunun kaynağını iç hukuka bağlamaktadır. İç hukuk, şaşırtıcı olmayan şekilde, sınıf ilişkilerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.¹²⁰ Dahası, Pashukanis'e göre uluslararası hukukun özü, kapitalist devletler arasındaki çekişmelerde ve bunların koloniler ile proletarya üzerindeki egemenliklerini pratiğe dökmelerinde yatmaktadır. Yani uluslararası hukuk, kapitalist devletler arasında sermayeye dayalı yönetimin gücünü arttırmak için kullanılmaktadır.¹²¹ Bu bağlamda Pashukanis, uluslararası hukuka bakışında daha önce aktarılan meta mübadelesi teorisi ve Lenin'in emperyalizm yaklaşımını bir araya getirmektedir. İç hukukun kapitalizmle birleşmesi, uluslararası hukukun tüm gücüyle ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim ilişkilerinin sadece bireyler arasında değil, toplumlar ve topluluklar arasında da etkileşime neden olması bunun bir sebebi olarak yorumlanabilir.¹²² Pashukanis'e göre uluslararası hukuk, meta mübadelesinin sebep olduğu birçok kurumu içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla iç hukuk ve özel hukukun uluslararası hukuk üzerinde bir etkisi olduğu söylenebilir.¹²³ Nitekim iç hukukun kaynağının da Marksist teoride üretim ilişkileri olduğunu öne süren görüş hatırd tutulmalıdır. Pashukanis, uluslararası hukukun tanımında bilinçli veya bilinçsiz olarak burjuva tarafından sınıf etkisinin gizlendiğini ileri sürmektedir. Tam olarak kendi ifadesiyle "*modern uluslararası hukuk, kapitalist devletlerin dünyanın geri kalanı üzerindeki hakimiyeti için birbirleriyle aralarındaki mücadelenin yasal formudur*".¹²⁴

¹¹⁸ TUNKIN Grigory I., "The Contemporary Soviet Theory of International Law", **Current Legal Problems**, C. 31, S. 1, 1978, s. 177. Chimni'ye göre ise Sovyet kökenli bu yaklaşımın teorik temelleri, Marksizm ve Leninizmden ziyade Sovyet dış politikasının izlerini taşımaktaydı. **CHIMNI**, 1999, s. 337.

¹¹⁹ **MIÉVILLE**, 2005, s. 60.

¹²⁰ HAZARD John N., "Cleansing Soviet International Law of Anti-Marxist Theories", **The American Journal of International Law**, C. 32, S. 2, 1938, s. 245.

¹²¹ *Ibid.*, ss. 245-246.

¹²² **KNOX**, 2016a, s. 316.

¹²³ **YALVAÇ**, 2011, s. 75.

¹²⁴ PASHUKANIS Evgeny Bronislavovich, **Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law**, (Ed. Piers Beirne ve Robert Sharlet), (çev. Peter B. Maggs), Academic Press Inc., London, 1980, s. 169.

Yalvaç, Pashukanis'in uluslararası ilişkilere bakışındaki en önemli noktanın devleti ve hukuku oldukları gibi kabul etmeden önce tarihsel bağlamını ve bu bağlamda birbirleriyle olan ilişkilerini analiz etmek olduğunu söylemektedir.¹²⁵ Pashukanis'in yaklaşımında burjuva devletlerinin kurulmasıyla birlikte milletler hukuku, uluslararası hukuk olarak devletler arasındaki ilişkilere uygulanmıştır.¹²⁶ Pashukanis, uluslararası hukukun egemen devletler temelli yorumuyla birlikte egemenliğin olmadığı yerde uluslararası hukukun da olamayacağını vurgulamaktadır; çünkü uluslararası hukukun öznesi ortadan kalkmış olacaktır.¹²⁷ Bu anlamda nasıl ki iç hukuk sönümlenmelidir, uluslararası hukuk da devlet temelli sistemin sona ermesiyle sönümlenecektir.

1960'larla birlikte teorinin bayraktarlığını Grigory Tunkin üstlenmiştir.¹²⁸ Genel olarak denilebilir ki Tunkin'in uluslararası hukuka yorumu iki temel üzerine oturmuştur. Birincisi, proleter enternasyonalizm üzerine kurulu sosyalist hukuk, ikincisi barış içinde bir arada yaşama.¹²⁹ Bu bağlamda Tunkin ikili bir uluslararası hukuk yaklaşımı getirmektedir. Aynı sosyoekonomik yapıyı paylaşan devletler ile kurulacak bir sosyalist hukuk ve farklı sosyoekonomik yapıdaki devletlerle kurulacak bir genel uluslararası hukuk ilişkisi.¹³⁰ Tunkin, uluslararası hukukun kaynağına ilişkin de değerlendirme yapmaktadır. Yukarıda bahsedilen teamül ve anlaşmalar belirsizliğinin yanı sıra Tunkin, uluslararası hukukun uygulamalardan beslenmediğini ifade etmektedir. Tunkin'e göre uygulamalar her ne kadar uzun süreli olursa olsun uluslararası hukuk kuralları olamazlar.¹³¹ Bu itibarla uluslararası teamül hukukunu uluslararası hukukun kaynağı olarak göstermek hem yanıltıcı hem de sömürücüdür; zira nihayetinde uluslararası teamül hukukunu da uluslararası ilişkilerde en çok sözü geçen yapmaktadır. Pashukanis'e benzer şekilde Tunkin de uluslararası hukuku egemen devletler arasındaki ilişkiler olarak görenlerdendir. Tunkin'e göre egemen devletler, uluslararası hukukun pren-

¹²⁵ YALVAÇ, 2011, ss. 74-75.

¹²⁶ Ibid., s. 75.

¹²⁷ MIÉVILLE, 2005, s. 74.

¹²⁸ Ibid., s. 61.

¹²⁹ CRUICKSHANK / KUBÁLKOVÁ, *Marxism and International Relations*, s. 175 aktaran Miéville, MIÉVILLE, 2005, s. 61.

¹³⁰ TUNKIN, *International Law: A Textbook*, s. 250 aktaran MIÉVILLE, 2005, s. 61.

¹³¹ TUNKIN Grigory I., "The United Nations: 1945-1965 (Problems of International Law)", *Soviet Law and Government*, C. 4, S. 4, 1966, s. 7.

sipleri içerisinde eşit haklardan faydalanırlar. Ancak burada egemenlik kavramının kapsamı ve anlamı önemlidir. Tunkin, egemenliğin mutlak bir egemenlik olmadığını, zira bunun yeryüzünde mümkün olan bir egemenlik biçimine karşılık gelmediğini ve egemenliğin de ancak uluslararası hukuk tarafından tanımlanmış bir ölçüde kullanılabileceğini ileri sürmektedir.¹³² Buradan hareketle denilebilir ki Tunkin de egemenliğin illüzyonist doğası üzerinde durmaktadır. Hangi siyasal birimin egemen -ve dolayısıyla da eşit haklara sahip- olduğunu belirleme tekeli elinde tutan gelişmiş kapitalist ülkeler, az gelişmişleri bu haktan yoksun kılmış, dolayısıyla da pozitivist hukuk çerçevesinde bu siyasal birimlerin özgürlüklerini dilediği gibi kısıtlamak konusunda herhangi bir kavramsal zorluk yaşamamıştır. Yine Pashukanis'e benzer şekilde Tunkin de uluslararası hukukun, tıpkı genel hukuka bakışta olduğu gibi, ekonomik yapının üzerine kurulmuş olan üstyapının bir parçası olduğunu belirtmektedir.¹³³

Marksist uluslararası hukuk teorisi için bir diğer önemli isim de hiç şüphesiz ki Chimni'dir.¹³⁴ Chimni, burjuva tarzı uluslararası hukuk yazınına dört temel unsuruyla açıklamaktadır. İlk olarak bu yazın, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların formel ve teknik yönüne odaklanarak mekanik bir değerlendirme yapmakta ve sosyoekonomik yönünü göz ardı etmektedir. Böylelikle uluslararası hukukun tarihsel ve toplumsal bağlamını görmezden gelmektedir, ki bu bağlamda emperyalizmin kanlı tarihi kolayca bulunabilir. İkinci olarak devlet, burjuva hukuk yazınına varsayımına göre belirli çıkar grupları veya sınıfların üzerinde yapılmış ve "ulusal çıkarları" gerçekleştirme görev ve yetkisiyle donatılmış anahtar konumdaki aygıttır. Bu anlamda Chimni'de uluslararası hukuk, devletlerin ve sınıfların üzerinde duran tarafsız bir enstrüman olarak tasvir edilmektedir. Üçüncüsü burjuva yazını, devletin tam egemenliği altında sürdürülen iç siyasal yaşam ile karşı konulamaz bir anarşi mantığıyla yönetilen dış siyaset arasında bir ayrılık olduğu varsayımına dayanmaktadır. Oysaki Marksist görüş, daha önce belirtildiği üzere iç hukukun uluslararası hukuka kaynak olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla bu iki yapı arasında organik bir bağ vardır. Son olarak da burjuva yaklaşımında kapitalizmin uluslararası yapısı göz ardı edilmektedir. Böylece kapitalist dünya ekonomisinden bağımsız bir şekilde devletler arası

¹³² TUNKIN Grigory I., "The Problem of Sovereignty and Organisation of European Security", *Belgian Review of International Law*, C. 10, 1974a, ss. 2-3.

¹³³ TUNKIN, 1974b, s. 232.

¹³⁴ MIÉVILLE, 2005, s. 64.

ilişkileri kurgulanmamaktadır.¹³⁵ Bu bağlamda Chimni, *Critical Marxist International Law Scholarship* (CMILS) olarak ifade ettiği yaklaşımda uluslararası hukukun kaynağı olarak tarihsel sosyoloji ve uluslararası politik ekonomiyi görmektedir çünkü değişen ve gelişen sosyal yapı ve dünya ekonomisi uluslararası hukuku etkilemektedir.¹³⁶

CMILS, uluslararası hukuk konusunda bazı öneriler de getirmektedir. Bu önerilere göre müzakereci demokrasinin genişletilmesi ve kodifikasyonu gerekmektedir. Bu kapsamda müzakereci demokrasiyi geliştirmek için örneğin müzakere kurullarına hükümetler tarafından gönderilen temsilciler arasında alt sınıfların temsiliyeti sağlanmalıdır. İkinci olarak, insana dayalı bir sosyal etki değerlendirme sistemi kurulmalıdır. Bu sistemde anlaşmalar seçilmiş temsilciler tarafından görüşülmeli ve onaylanmalıdır. Üçüncü olarak CMILS, anlaşmaların uygulanmasında tam egemen olmayan ve bağımlı devletlere esneklik tanınmasını öngörmektedir. Bu esneklik kapsamında örneğin tam egemen olmayan ve bağımlı devletler anlaşmaların alt sınıfların menfaatini koruyacak şekilde uygulanmasını gözetmelidir. Böylelikle, örneğin Dünya Ticaret Örgütü uygulamalarının aksine, bir üst kuruluş tarafından dayatılan tek tip bir uygulama modeli yerine ulusal ölçekte ve alt sınıfların çıkarına dayalı bir model uygulanabilmelidir. Dördüncü olarak, CMILS yaklaşımına göre uluslararası teamül hukukunun kuralları açıklığa kavuşturulmalı ve geliştirilmelidir.¹³⁷ Chimni, Marksist hukuku ele alırken çağdaş uluslararası hukukun eleştirisini yapmaktadır. Ona göre çağdaş uluslararası hukuk, devletler arasındaki ve devlet olmayan yapılar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bu ilişkileri düzenlerken de belirli sınıf ilişkileri ortaya çıkartan bir yapıdır. Bu bağlamda çağdaş uluslararası hukuk, bir burjuva emperyalist hukukudur.¹³⁸ Burjuva emperyalist hukuk anlayışı, küreselleşme ile birlikte daha önceki burjuva demokratik hukuk yaklaşımının evrilmesiyle ortaya çıkmıştır. Her açıdan burjuva hukuku olarak görülen uluslararası hukukun Chimni'ye göre kökenini kolonyalizmden aldığı kabulü de şaşırtıcı olmayan bir durumdur.¹³⁹

¹³⁵ CHIMNI, 1999, s. 337.

¹³⁶ CHIMNI, 2008, s. 66.

¹³⁷ CHIMNI B. S., "An Outline of a Marxist Course on Public International Law", *Leiden Journal of International Law*, C. 17, S. 1, 2004, ss. 13-14.

¹³⁸ CHIMNI B. S., "Prolegomena to a Class Approach to International Law", *European Journal of International Law*, C. 21, S. 1, 2010, s. 74.

¹³⁹ CHIMNI, 2004, s. 7.

Bu bağlamda denilebilir ki uluslararası hukuk, tıpkı genel olarak hukukta olduğu gibi eşitsizlikler üzerine kurulmuştur. Genel hukukun bireyler ve sınıflar arasındaki eşitsizlikten temel alan hegemonik doğası, uluslararası hukukta da eşit olmayan devletler arasındaki hegemonya ilişkisinden doğmaktadır.¹⁴⁰ Burada vurgulanmalıdır ki özellikle Sovyet uluslararası hukuk bakışında devlet egemenliği temel noktadır, öyle ki Miéville göre, uluslararası hukukun kaynağı egemen ve bağımsız devletlerdir.¹⁴¹ Bir diğer açıdan Tunkin ise yasal düzlemde devletleri eşit ve egemen olarak görmektedir. Tunkin'e göre eşit-egemen devletlerin olduğu bir yasal düzlemde ise, egemen devletlerin rızasına dayanmayan bir hukuk kuralı koyulması mümkün değildir.¹⁴² Uluslararası hukukun bir diğer özelliği de yukarıda bahsedildiği gibi sınıf temelli olmasıdır. Hukukun sosyalist mi yoksa kapitalist mi olacağı bu kapsamda yöneten sınıfa bağlıdır.¹⁴³ Yöneten sınıfın yapısı, hukukun niteliğini de bu kapsamda belirlemektedir. Dolayısıyla kapitalist bir düzende sosyalist uluslararası hukuku veya tam tersini beklemek mümkün değildir.

Marksist uluslararası hukuk alanında güncel teorisyenler arasında önemli bir isim de China Miéville'dir. Miéville, uluslararası hukukun belirsiz olduğunu ve ilerlemeci toplumsal değişimin önünde bir engel olduğunu ifade eder.¹⁴⁴ Dahası Miéville'a göre, uluslararası hukukun ana ögesi ulus-devletlerdir ve ancak sadece emperyalist devletler hukuk alanında argümanlarını destekleyecek ve bunları sistematik kurallar haline getirebilecek kadar güçlüdürler.¹⁴⁵ Miéville, bu argümanlarını geliştirirken aynı zamanda Sovyet uluslararası hukuk düşününü de eleştirmektedir. Ona göre Sovyet hukukçular, teorileştirilmemiş bir sosyalist uluslararası hukuk savının arkasında burjuva hukukundan çok da farklı bir şey yapmamışlardır. Miéville bu görüşünü bir adım daha ileri götürerek, Sovyet Marksizminin uluslararası hukuka neredeyse hiçbir şey katmadığını ve bu konuda bakılması gereken yerin diğer Marksist yaklaşımlar olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁶ Bu noktada Miéville'in

¹⁴⁰ YALVAÇ, 2011, s. 75.

¹⁴¹ PECHOTA / D'AMATO / HIGGINS, 1981, s. 151; KNOX Robert, "Marxism, International Law, and Political Strategy", *Leiden Journal of International Law*, C. 22, S. 3, 2009, s. 417.

¹⁴² PECHOTA / D'AMATO / HIGGINS, 1981, s. 152.

¹⁴³ Ibid., s. 150.

¹⁴⁴ KNOX, 2009, s. 417.

¹⁴⁵ Ibid., s. 418.

¹⁴⁶ MIÉVILLE, 2005, s. 62.

kendisini en çok Pashukanis'e yakın gördüğü belirtilmelidir.¹⁴⁷ Nitekim Sovyet sosyalizminin uluslararası hukuka bir katkısı olmadığını savunan Miéville ile sosyalist bir hukuk düzeni olamayacağını savunan Pashukanis bu kapsamda ortak noktada buluşmaktadır.

Miéville, görece güncel bir yazar olarak sosyalist/Marksist uluslararası hukukun oluşumunda ve teorileştirilmesinde küreselleşme ve Soğuk Savaş sonrası yakınlaşma gibi etkileri de görebilmiştir.¹⁴⁸ Şüphesiz ki özellikle Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası hukukun gelişiminde önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır, zira Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme hızını arttırmış, kapitalist değerler tüm dünyada egemen olmuş ve emperyalist uluslararası hukukun evrenselleşme süreci hızlanmıştır. Küreselleşme ile 1980'lerden sonra devletler arası ilişkilerin yoğunlaşmaya başlaması, bunların düzenlenmesine ve kurallar silsilesinin daha geniş kapsamda oluşturulmasına yönelik bir ihtiyaç doğurmuştur. Miéville'a göre uluslararası hukuk, sadece gerçek ve hakiki olan hukuk değil aynı zamanda hukukun en saf halidir. Bu yaklaşım, Miéville'in en özgün katkılarından birisi olarak görülmektedir.¹⁴⁹ Dahası, Miéville için uluslararası hukuk cebri bir hukuk alanıdır. Bu kapsamda her ne kadar bir polis veya kolluk gücü olmasa da cebir ulusdevletlerin politik araçları yoluyla uygulanmaktadır. Freedman'ın tam ifadesiyle “uluslararası hukuk uluslararası cebirdir. Yani uluslararası hukuk, savaş ve emperyalizm ile derin bir şekilde iç içe geçmiştir”.¹⁵⁰ Bu düşüncelerden yola çıkarak Miéville, örneğin Haiti müdahalesini eleştirmiştir. Haiti'de 1991 yılında yapılan bir askeri darbe sonucunda ülkenin seçilmiş başkanı Jean-Bertrand Aristide devrilmiş ve yerine askeri bir rejim kurulmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nin 1994 tarih ve 940 sayılı ile gerçekleştirilen müdahale sonucunda askeri rejim ortadan kaldırılmıştır.¹⁵¹ Miéville'in yorumuna göre Haiti müdahalesi, uluslararası hukukun güçlü emperyalist devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldığı örnek bir olay olarak görülmelidir.¹⁵²

¹⁴⁷ FREEDMAN, 2006, s. 26.

¹⁴⁸ MIÉVILLE, 2005, s. 62.

¹⁴⁹ FREEDMAN, 2006, s. 30.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ FALK Richard, “The Haiti Intervention: A Dangerous World Order Precedent for the United Nations”, *Harvard International Law Journal*, C. 26, S. 2, 1995, s. 344.

¹⁵² KNOX Robert, “Valuing Race? Stretched Marxism and the Logic of Imperialism”, *London Review of International Law*, C. 4, S. 1, 2016b, s. 82.

Uluslararası hukukun Marksist yorumu için bakılması gereken son yazar da Robert Knox'dur. Knox'un ifadesine göre Marksist uluslararası hukukun gelişimi 1990'lar ve 2000'leri bulmaktadır.¹⁵³ Knox da birçok yazar gibi Marksist hukuk alanının yazında oldukça boş bırakıldığını ifade etmektedir. Nitekim bir alanın Marksist olarak yorumlanması da her zaman kolay bir durum değildir. Bu zorluk içerisinde, sadece Marx ve Engels'in sözlerinden ve yorumlarından ibaret olmayan Marksist yaklaşım, yeni temsilcileri aracılığıyla hukuka dair söylemlerde bulunmuştur.¹⁵⁴ Knox'a göre Marksist uluslararası hukuk teorisi, basitçe uluslararası hukuk disiplininin bir iç meselesi olarak algılanamaz. Dahası Marksist uluslararası hukuk, Marksizmin geniş bir yorumunu gerektirmektedir.¹⁵⁵ Her ne kadar Marksizm'in genel yaklaşımında uluslararası hukuka bakış ekonomik temelli gibi gözükse de Knox'un vurgusuna göre, aslında bu konuda emperyalizm de önemli bir yer tutmaktadır. Pashukanis'ten de destek alan Knox, emperyalizm ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkiye odaklanmıştır.¹⁵⁶ Marksizm açısından uluslararası hukuk, emperyalizmin ideolojik olarak bir tamamlayıcısıdır.¹⁵⁷ Bu anlamda uluslararası hukuk emperyalist ve kapitalist sömürünün demokratik meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵⁸ Bir diğer ifadeyle ideoloji, Marksist hukukun anlaşılmasında önemli bir parçadır.¹⁵⁹

Knox'un değerlendirmesine göre Marksist yazarlar, uluslararası hukukun kolonyal bağımsızlık karşısında sermaye birikimini ve kapitalizmi desteklediği üç temel yol ve yöntem görmektedir: uluslararası ekonomik hukuk, askeri müdahaleler ve insancılık.¹⁶⁰ Uluslararası ekonomik hukuk, kapitalizmin ve uluslararası sermaye güçlerinin lehine hareket etmekte ve bu yönde emperyalizmi desteklemektedir. Bunun en bariz örneği, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası örgütleriyle sermaye akışını ve Dünya Ticaret Örgütü ile de mal akışını kontrol eden emperyalist devletlerdir. Kurulmasında ABD'nin önemli katkıları olan bu örgütlerde, ABD -ve diğer gelişmiş kapitalist ülkeler- fiili veto yetkisini "dost" ve "dost olmayan" ülke sınıflandır-

¹⁵³ **KNOX**, 2014, s. 177.

¹⁵⁴ **KNOX**, 2016a, s. 306.

¹⁵⁵ *Ibid.*, s. 307.

¹⁵⁶ **KNOX**, 2016b, s. 88.

¹⁵⁷ *Ibid.*, s. 91.

¹⁵⁸ **KNOX**, 2016a, s. 321.

¹⁵⁹ **KNOX**, 2014, s. 187.

¹⁶⁰ **KNOX**, 2016b, ss. 96-97.

masına göre kullanılmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu kurumlardan tamamen dışlanmış, ki bu örgütlerden yararlanmak isteyen her ülkeden siyasal, sosyal ve kültürel bir takım “kriterlere” uyması beklenmektedir. Askeri müdahaleler ise, Knox’a göre, emperyalizmin bir diğer ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶¹ Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM tarafından yetkilendirilmiş insani müdahaleler incelendiğinde açık şekilde görülecektir.¹⁶² Güvenlik Konseyi’nin daimî üyeleri bu müdahalelerde açık şekilde ulusal çıkar politikaları izlemiştir. Son olarak insancılık, Knox’un aktarımıyla Susan Marks’ın da ifade ettiği gibi,¹⁶³ insan hakları çerçevesinde birçok askeri olmayan müdahaleyi de gündeme getirmiş ve uygulatmıştır. Bu kapsamda insan hakları çerçevesinde yapılan askeri olmayan bu müdahaleler, toplumları kapitalist sermaye birikimine hazırlamıştır.¹⁶⁴ Nitekim Knox uluslararası hukukun sermaye birikiminin önemli unsurlarından birisi olduğunu da söylemektedir.¹⁶⁵ Buna örnek olarak Knox da Miéville gibi Haiti örneğini ele almaktadır. Haiti müdahalesi, Knox’a göre emperyalist karakterli bir müdahale olmakla birlikte sermaye birikiminin sağlanmasını garanti altına almayı da amaçlamıştır.¹⁶⁶ Böylece Marksistlere göre güç kullanımına ilişkin hukukun da emperyalizmin bir uygulama alanı olduğu ileri sürülebilir.¹⁶⁷

Kısacası Knox’un değerlendirmesine göre Marksist yazın ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki, hukukun emperyalizm ve kapitalizmle olan bağlantısı üzerinden kurulmaktadır. Bu ilişki, uluslararası hukukun emperyalist sosyal ilişkiler düzenini beslemesinden ileri gelmektedir çünkü uluslararası hukuk, sınıf çatışmasını da destekleyen bir yapıdır. Emperyalizmin sermaye birikimi olarak algılandığı bir düzlemde, Knox’a göre, uluslararası hukukun emperyalizm bağlantısı irdelenmelidir. Bu bağlantıda uluslararası hukukun sermaye birikimine olan katkısı da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁶⁸

¹⁶¹ KNOX Robert, “Civilizing Interventions? Race, War and International Law”, **Cambridge Review of International Affairs**, C. 26, S. 1, 2013, s. 111.

¹⁶² KIRDIM Şahin Eray, “A Neo-Realist Case Study of U.N.-Authorized Humanitarian Interventions in the Post-Cold War World”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2017, ss. 615-632.

¹⁶³ **KNOX**, 2016b, s. 94.

¹⁶⁴ *Ibid.*, ss. 97-98.

¹⁶⁵ **KNOX**, 2014, s. 195.

¹⁶⁶ *Ibid.*, s. 208.

¹⁶⁷ *Ibid.*, s. 212.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 213.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hukuku devlet üzerinden tanımlamak yerine, devleti ve diğer iktidar ilişkilerini yaratan bir “momentum” üzerinden tanımlamak daha doğru olacaktır. Hukuku devlet üzerinden tanımlamaktan kastımız, hukukun yalnızca devlet tarafından ortaya konulan kural ve kurumlar bütünü olduğudur. Şüphesizdir ki modern toplumlarda devlet, hukuk kurallarının baş inşacıdır. Peki öyleyse devleti ve bu devletin üzerine bina edildiği toplumsal ilişkileri ortaya çıkaran tözün hukuk üzerindeki etkisi ne olacaktır? Bu soruya verilecek her cevaptan önce, toplumsal ilişkileri ortaya çıkaran tözün ne olduğu sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Marksizme göre bu cevap toplumda var olan ekonomik ilişkilerdir. Marksist yazında altyapı-üstyapı metaforu üzerinden açıklanan bu durumda altyapı, ekonomik ilişkileri ve bu ilişkiler etrafında şekillenen üretim ilişkilerini oluşturan maddi unsurlara karşılık gelirken, toplumun manevi, siyasi, düşünsel dünyasını ve kurumlarını oluşturduğu ikinci grup unsurlar ise üstyapıyı oluşturmaktadır. Bu ilişkide altyapı, üstyapının belirleyicisi olmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar Marksist yazında tartışmalı olsa da en azından Marx’a göre hukuk, altyapı tarafından belirlenen üstyapının bir parçasıdır. Bir başka ifadeyle hukuk, toplumsal yapıyı oluşturan üretim ilişkileri ve ekonomik düzenden bağımsız değildir. Dolayısıyla madde-düşünce belirlenmesinde, düşünceyi belirleyen madde olduğundan hukuk, toplumsal olanın -bir diğer ifadeyle toplumsal düzenin- bir ürünü olmaktadır. Başa dönecek olursak, hukuku yaratan özne siyasi iktidar olmakla birlikte, siyaseti ve siyasi ilişkileri belirleyen töz ekonomik ilişkilerdir. Burada siyaset, hukuk ile altyapı arasında köprü vazifesi görmektedir.

Marksist düşünceye göre kapitalist toplum ilişkilerinde bu töz, üretim araçlarını elinde bulunduran egemen sınıfın, ezilen sınıf üzerinde kurduğu hegemonik ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan hukuk da yöneten sınıfın, iktidarın, baskın grupların veya güçlü olanların elinde bir hegemonya aracına dönüşmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde eşitsizlik ve sınıf temelli bir bakış açısı olan Marksizmin hukuk konusunda değerlendirmelerinin olmayacağını beklemek sürpriz olacaktır. Ancak bu gerçeğe rağmen Klasik Marksistler, bir hukuk teorisi oluşturacak seviyede değerlendirmelerde bulunmamışlardır. Marx, Engels ve Lenin’in anlatılarında hukuka ilişkin doğrudan teorik değerlendirmeler bulmak da oldukça güçleşmektedir. Ancak bunun doğal bir sebebi bulunmaktadır: hukuka yönelik negatif bakış. Klasik Markist teori, hukukun toplumsal adalet sağlama ve özgürlükleri garanti

altına alma iddiasını temelden reddeder. Marksist hukuk kuramı, hukuk fetişizmi eleştirisinde belirtildiği üzere, liberal siyasetin önemli kilit taşlarından biri olan hukukun üstünlüğü idealini de kabul etmemektedir. Marksist anlamda hukuka ilişkin genel bir teori bulunamasa da Marksist hukuk kuramından yola çıkan birçok yaklaşım hukuka ilişkin değerlendirmeler yapmış ve altyapı-üstyapı, tarihsel materyalizm, ideoloji, hukuk fetişizmi gibi kavramlar Marksist hukuk tartışmalarının kavramsal zeminini oluşturmuştur.

SSCB'nin kuruluşuyla birlikte Marksist hukuk anlayışının pratiğe döküleceği bir ortam oluşmuştur. Ancak bu dönemde bile tutarlı bir Marksist hukuk yaklaşımı görmek mümkün olmamıştır. Öyle ki SSCB içerisinde üç temel hukuk dönemi bulunmaktadır: i-) Pashukanis'in sönmülenmecilik hukuk dönemi, ii-) Lenin'in NEP ile hukukun genişletilmesi dönemi, iii-) Stalin ile hukukun güçlendirilmesi dönemi. Bu üç dönem de hukuka ilişkin birbiriyle çatışan görüşler içermektedir. Yaklaşık 40 yıllık bir dönem içerisinde üç farklı hukuk bakışının bulunması da yegâne bir Marksist hukuk anlayışının oluşturulmasının zorluğunu göstermektedir, zira Marksizm kendi içerisinde birçok görüş ayrılığı, farklı bakış ve eleştiriler barındırmaktadır. Dahası, göreceli olarak kısa bir sürede üç farklı hukuk yaklaşımının uygulanmış olması da hukukun esasında bir enstrüman olarak kullanıldığı tezini güçlendirmektedir. Hukuk, SSCB'deki birinci döneminde, Marksist bakışa göre burjuva ilişkilerinin ve dolayısıyla meta mübadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Pashukanis'in meta mübadelesi teorisi olarak bilinen bu yaklaşım, hukukun kaynağını burjuva düzeninde görmekte ve sosyalizmin kurulmasıyla meta mübadelesinin ortadan kalkacağını, bu doğrultuda da hukuk düzenine ihtiyaç kalmayacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda hukukun devletle birlikte sönmülenmesi, Marksizmin hukuk teorisine eğilmemesinin sebeplerinden birisidir, zira ortadan kalkacağı varsayılan bir sistemi tartışmanın mantığı da yoktur.

SSCB'deki Marksist hukuk uygulamasında görülen ikinci dönem, Lenin'in NEP dönemidir. Bu dönemin özelliği, Lenin tarafından ilan edilen Yeni Ekonomi Politikası kapsamında burjuva tarzı ekonomik ilişkiler olmasa da üretimde bir ölçüde serbestleşmeye gidilmiş olması ve özel sektörün görece serbest bırakılmış olmasıdır. Pashukanis tarafından ağır bir şekilde burjuva hukuku dönemi olarak eleştirilen bu dönemde, meta mübadelesi teorisinde ve hukukun üstyapı olarak üretim biçimlerinin üzerinde şekillenmesi yaklaşımında açıklandığı gibi, hukuk alanında birçok gelişme ve düzenlemeler olmuştur. Bu düzenlemeler, hiç şüphesiz ki, yeni üretim biçimle-

rini destekleyecek ve onlardan doğan ihtiyaçları giderecek şekilde olmuştur. 1922-27 yılları arasında Medeni Hukuk, Toprak Hukuku, Ceza Hukuku, İş Hukuku ve Aile Hukuku gibi alanlarda yasal düzenlemeler bu dönemin ve dolayısıyla NEP dönemi üretim biçimlerinin sonuçları arasındadır.

SSCB’de üçüncü dönem hukuk uygulaması ise, Stalin’in iktidarı ile ortaya çıkmıştır. Stalin’in devletin sönmelenmesi için en güçlü devletin kurulması gerektiği tezi, Pashukanis’le bir dönem aynı görüşte olan Vyshinsky’yi yeni hukuk modelinin mimarı olarak ortaya çıkartmıştır. Bu teze göre hukuk, devletin güçlenmesi için önemli bir araçtır ve Pashukanis’in sönmelenmeci iddiasının tam aksine daha da güçlendirilmelidir. Pashukanis’in kendi canına da mal olan Sovyet hukukunun olamayacağı çünkü Sovyet sisteminde burjuva kurumlarının sönmeleneneği savunusu bu dönemde tamamen terk edilmiştir. Vyshinsky’ye göre hukuk, ancak bir sosyalist düzende tam gücüne kavuşabilirdi. Bu dönemde Stalin Anayasası olarak bilinen 1936 Anayasası’nın da kabulüyle resmen Sovyet hukukunda Stalinci dönem ete kemiğe bürünmüştür. Hatırda tutulmalıdır ki yukarıda yaptığımız tartışmada iktidar ve hukuk arasındaki ilişkiye vurgu yapılmıştı. Bu vurguda iktidarın hukuku kendi menfaatine kullanabileceği bir araç olarak gördüğü ifade edilmektedir. SSCB örneğinde de karşımıza çıkan iki temel hukuk tezi hukukun sönmeleneneği ve dolayısıyla sosyalist bir hukukun olamayacağı ve hukukun sönmelenmek bir yana daha da güçlendirilmesi gerektiğidir. İki dönemde farklı liderlerin oluşu, Sovyet sisteminde de iktidarların hukuka farklı bakışının uygulamaları değiştirdiğinin göstergesidir. Stalin’in Lenin ile kıyaslandığında daha totaliter duruşu ve uygulamaları hukuka bakışına da sirayet etmiş, güçlü bir devlet için güçlü bir hukuk düzeni kurmak istemiştir. Söylenebilir ki hukukun iktidara bir araç olarak kullanılması yönetim biçimleriyle ve ideolojiyle alakalı değil, bizatihi hukukun varlığıyla alakalıdır. Ne ki hukuk ve iktidar yanyanadır, iktidar hukuka el atmaktadır.

Marksizmin devlet-hukuk-toplumsal ilişkiler üçgeninde ekonomik ilişkileri kurucu töz olarak görmesinin yansımaları, uluslararası hukukun Marksist yorumunda da büyük ölçüde geçerlidir. Nasıl ki iç hukuk toplumdaki egemen sınıf tarafından belirleniyorsa, uluslararası hukuk da emperyalist güçlerin hakimiyetinde oluşmaktadır. Bu bağlamda Marksist uluslararası hukuk teorisinin hareket noktası emperyalizmdir; emperyalist güçler uluslararası ekonomik düzenin inşacıları olarak, uluslararası ilişkilerde eşitsiz bir yapıya sebebiyet vermektedir. 1980’lerden sonra hızlanan küreselleşme sü-

reci ve uluslararası piyasa kavramları, uluslararası hukukun Marksist bakış açısını da harekete geçirmiş ve neo-Marksistlerin bu alanda çalışmalar yapmasına vesile olmuştur.

Marksist yazının hemen hemen tüm alanlarında genel olarak gözlenen oldukça heterojen yapı ve farklı bakış açıları uluslararası hukukun Marksist yazınında istisna değildir. Buna karşın Marksist uluslararası hukuk, yukarıda verilen doktrin değerlendirildiğinde birkaç temel özelliğe sahiptir. Bunlar arasında sayılması gerekenler emperyalizmle olan ilişkisi, sermaye birikimine olan katkısı, ideolojik yansımaları ve sınıf çatışmasını destekleyen yapısı sayılabilir. Bu düzlemde değerlendirildiğinde Marksist uluslararası hukuk, genel Marksist teoriden uzak değildir. Devletin ve hukukun sönmüneceği iddiasından ileri gelen erken dönem Sovyet hukuk teorisi, çağdaş dönem Marksist yazarlar tarafından artık hukukun sönmüneceği bir sosyalist veya Marksist sistem kalmadığından terk edilmiştir. Bunun yerine yeni dönem (veya “neo”) Marksist teorisyenler, Marksizmin genel hatlarından yorumla uluslararası hukuka bir bakış getirmişlerdir. Bu bağlamda da uluslararası hukuk, özellikle egemenliğe ve eşitliğe bir tehdit olarak algılanmaktadır. Güçlünün güçsüze tahakkümü olarak yorumlanabilecek uluslararası hukuk, Marksist bakışta bu yönüyle sınıfsal ilişkileri devam ettirmektedir. Yöneten ve yönetilen, hükmeden ve ezilen, güçlü ve güçsüz, kapitalist ve proleter gibi sınıfları yaşatan bu sistem, hiç şüphesiz ki sermaye birikiminden ve kolonyalizmden ileri gelmektedir. Uluslararası hukukun düzenlemeleri bu anlamda Marksist bakıştan yorumlandığında, çok uluslu şirketlerin ve ulusötesi yapıların menfaatlerine hizmet etmektedir. Uluslararası hukuk, insani müdahale ve askeri müdahale kavramlarıyla da emperyalist ve kolonyal niteliğini devam ettirmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Marksizm, herhangi bir metodoloji, felsefe, öğreti hatta akım önerisi bile getirmemekte, bu nedenle de genel hatları belli dört başı mamur bir uluslararası hukuk teorisi sunmamaktadır. Ancak uluslararası hukukun nasıl ve neden sistematik ve yapısal olarak suistimal edildiğine dair çağdaş bir açıklama getirmektedir. Bu anlamda uluslararası hukukun Marksist bir teorisi yerine, uluslararası hukukun Marksist bir eleştirisinden bahsetmek daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKHTAR Zia, "Law, Marxism and the State", **International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique**, C. 28, S. 3, 2015, ss. 661-685.
- BINNS Peter, "Law and Marxism", **Capital & Class**, C. 4, S. 1, 1980, ss. 100-113.
- CAIN Maureen / HUNT Alan, **Marx and Engels on Law**, Academic Press Inc., London, 1979.
- CARTY Anthony, "Marxism and International Law: Perspectives for the American (Twenty-First) Century?", **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, (Ed. Susan Marks), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, ss. 169-198.
- CHIMNI B. S., "An Outline of a Marxist Course on Public International Law", **Leiden Journal of International Law**, C. 17, S. 1, 2004, ss. 1-30.
- CHIMNI B. S., "An Outline of a Marxist Course on Public International Law", **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, (Ed. Susan Marks), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, ss. 53-91.
- CHIMNI B. S., "Marxism and International Law: A Contemporary Analysis", **Economic and Political Weekly**, C. 34, S. 6, 1999, ss. 337-349.
- CHIMNI B. S., "Prolegomena to a Class Approach to International Law", **European Journal of International Law**, C. 21, S. 1, 2010, ss. 57-82.
- COLLINS Hugh, **Marksizm ve Hukuk**, (çev. Umre Deniz Tuna), 1. bası, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.
- COTTERRELL Roger B. M. "Review of Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law", **British Journal of Law and Society**, C. 7, S. 2, 1980, ss. 317-321.
- ÇELEBİ Hürkan / ÖZDEMİR Ali Murat, "Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar", **Uluslararası İlişkiler**, C. 7, S. 25, 2010, ss. 69-89.
- DEMİRLİ Aynur / ÖZDEMİR Ali Murat, "Uluslararası Hukuku Dönemselleştirmek: Pozitivist Söylem ve Ötesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, C. 16, S. 63, 2019, ss. 51-67.
- DURSUN Hasan, "(Marksist Kuram Açısından) Kapitalist Düzendeki İdare Hukuku ve Kuramın Görüşlerinin Bu Hukuka Yansımaları Konusunda Türkiye'den Bir Örnek", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 30, S. 131, 2017, ss. 115-78.
- ERICKSON Richard, "Soviet Theory of the Legal Nature of Customary International Law", **Case Western Reserve Journal of International Law**, C. 7, S. 2, 1975, ss. 148-168.

- FALK Richard, “The Haiti Intervention: A Dangerous World Order Precedent for the United Nations”, **Harvard International Law Journal**, C. 26, S. 2, 1995, ss. 341-358.
- FISCH Jörg, **The Right of Self-Determination of Peoples: The Domestication of an Illusion**, (çev. Anita Mage, Cambridge University Press, New York, 2015.
- FREEDMAN Carl, “Speculative fiction and international law: The Marxism of China Miéville”, **Socialism and Democracy**, C. 20, S. 3, 2006, ss. 25-39.
- FULLER Lon L., “Pashukanis and Vyshinsky: A Study in the Development of Marxian Legal Theory”, **Michigan Law Review**, C. 47, S. 8, 1949, ss. 1157-1166.
- GODELIER Maurice / BLOCH Maurice / VLAESSEN Henri J. M., vd., “Infrastructures, Societies, and History [and Comments]”, **Current Anthropology**, C. 19, S. 4, 1978, ss. 763-771.
- HAZARD John N., “Cleansing Soviet International Law of Anti-Marxist Theories”, **The American Journal of International Law**, C. 32, S. 2, 1938, ss. 244-252.
- HEAD Michael, “The Rise and Fall of a Soviet Jurist: Evgeny Pashukanis and Stalinism”, **Canadian Journal of Law and Jurisprudence**, C. 17, S. 2, 2004, ss. 269-294.
- HUNT Alan, “Marxist Theory of Law”, **A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory**, (Ed. Dennis Patterson), John Wiley & Sons, Ltd, 2010.
- HUSKEY Eugene, “A Framework for the Analysis of Soviet Law”, **The Russian Review**, C. 50, S. 1, 1991, ss. 53-70.
- KARAHANOĞULLARI Onur, “‘Marksizm ve Hukuk’ Yazın İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 58, S. 3, 2003, ss. 197-232.
- KARAHANOĞULLARI Onur, “‘Ekim Devrimi’nde Hukuksal Kuruluş”, **Monthly Review Türkiye**, C. Kasım 2017, S. 4, 2017, ss. 143-157.
- KARAHANOĞULLARI Onur, “Marksizm ve Hukuk”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi** C. 57, S. 2, 2002, ss. 61-92.
- KARAHANOĞULLARI Onur, **Marksizm ve Hukuk: Diyalektik Hukuk Bilimi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.
- KELSEN Hans, **The Communist Theory of Law**, Frederic A. Praeger, New York, 1955.
- KINGSBURY Benedict, “Legal Positivism as Normative Politics: International Society, Balance of Power and Lassa Oppenheim’s Positive International Law”, **European Journal of International Law**, S. 13-2, 2002, ss. 401-437.
- KIRDIM Şahin Eray, “A Neo-Realist Case Study of U.N.-Authorized Humanitarian Interventions in the Post-Cold War World”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 19, S. 2, 2017, ss. 615-632.

- KIRDIM Şahin Eray / DEMİRKOL Atahan, “San Francisco Konferansı Görüşmeleri ve Birleşmiş Milletler Kararları Işığında Self-Determinasyon Kavramının İncelenmesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 25, S. 1, 2021, ss. 389-430.
- KIRDIM Şahin Eray, “TWAIL’i Anlamak: Uluslararası Hukuka Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Public and Private International Law Bulletin**, C. 41, S. 1, 2021, ss. 129-158.
- KNOX Robert, “Civilizing Interventions? Race, War and International Law”, **Cambridge Review of International Affairs**, C. 26, S. 1, 2013, s. 111-132.
- KNOX Robert, “Marxism, International Law, and Political Strategy”, **Leiden Journal of International Law**, C. 22, S. 3, 2009, ss. 413-436.
- KNOX Robert, “Marxist Approaches to International Law”, **The Oxford Handbook of the Theory of International Law**, (Ed. Anne Orford ve Florian Hoffmann), Oxford University Press, Oxford, 2016a, ss. 306-329.
- KNOX Robert, “Valuing Race? Stretched Marxism and the Logic of Imperialism”, **London Review of International Law**, C. 4, S. 1, 2016b, ss. 81-126.
- KNOX Robert, **A Critical Examination of the Concept of Imperialism in Marxist and Third World Approaches to International Law**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, London School of Economics Department of Law, 2014.
- KOSKENNIEMI Martti, “International Law in Europe: Between Tradition and Renewal”, **European Journal of International Law**, C. 16, S. 1, 2005, ss. 113-124.
- LEVINE Norman, “The German Historical School of Law and the Origins of Historical Materialism”, **Journal of the History of Ideas**, C. 48, S. 3, 1987, ss. 431-451.
- LORIMER James, **The Institutes of the Law of Nations: A Treatise of the Jural Relations of Separate Political Communities**, The Lawbook Exchange, Ltd., New Jersey, 2005.
- MAKARIUS Raoul, “On Godelier on Superstructures and Infrastructure”, **Current Anthropology**, C. 21, S. 2, 1980, ss. 252-255.
- MARKS Susan, **International Law on the Left: Re-examining Marxist Legacies**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- MARX Karl, **Selected Works in Two Volumes**, (Ed. I. B. Lasker), 2. bası, C. 1, Lawrence & Wishart, London, 1947.
- MIÉVILLE China, **Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law**, Brill, Leiden, 2005.
- MUTUA Makau, “What is TWAIL?”, **Proceedings of the ASIL Annual Meeting**, C. 94, 2000, ss. 31-38.

- ORAKHELASHVILI Alexander, “The Idea of European International Law”, **European Journal of International Law**, C. 17, S. 2, 2006, ss. 315-347.
- ÖZDEMİR Ali Murat, **Güç Buyruk Düzen**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011.
- PASHUKANIS Evgeny Bronislavovich, **Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law**, (Ed. Piers Beirne ve Robert Sharlet), (çev. Peter B. Maggs), Academic Press Inc., London, 1980.
- PASHUKANIS Evgeny Bronislavovich, **The General Theory of Law & Marxism**, (çev. Barbara Einhorn), 2. bası, Transaction Publishers, New Brunswick, 2003.
- PASHUKANIS Genel Evgeny Bronislavovich, **Genel Hukuk Teorisi ve Marksizm**, (çev. Onur Karahanoğulları), 1. bası, Birikim Yayınları, İstanbul, 2002.
- PECHOTA Vratislav / D’AMATO Anthony A. / HIGGINS Rosalyn, “The Contemporary Marxist Theory of International Law”, **Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)**, C. 75, 1981, ss. 149-159.
- PEELING Siobhan, “Decree on Peace”, **1914-1918-Online International Encyclopedia of the First World War**, Freie Universität Berlin, Berlin, 2014, http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/decreed_on_peace/2014-12-19 (Erişim Tarihi: 27.12.2020).
- RADIN Max, “Vyskinsky’s Law”, **The Virginia Quarterly Review**, C. 25, S. 3, 1949, ss. 465-471.
- RASULOV Akbar, “A Marxism for International Law: A New Agenda”, **European Journal of International Law**, C. 29, S. 2, 2018, ss. 631-655.
- RICHMAN Sheldon L., “War Communism to NEP: The Road From Serfdom”, **The Journal of Libertarian Studies**, C. 5, S. 1, 1981, ss. 89-97.
- RODOGNO Davide, **Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914**, Princeton University Press, New Jersey, 2012.
- SHARLET Robert / BEIRNE Piers, “In Search of Vyshinsky: The Paradox of Law and Terror”, **Revolution in Law: Contributions to the Development of Soviet Legal Theory, 1917-1938**, (Ed. Piers Beirne), Routledge, London, 2015, ss. 136-156.
- SHARLET Robert, “Stalinism and Soviet Legal Culture”, **Stalinism: Essays in Historical Interpretation**, (Ed. Robert C. Tucker), Transaction Publishers, New Brunswick, 1999, ss. 155-179.
- SMITH Gordon B., **Soviet Politics: Continuity and Contradiction**, Macmillan Education, London, 1988.
- SUMMER James, **Peoples and International Law**, 2. bası, Brill Nijhoff, Leiden, 2014.

- TAY Alice Erh-Soon / KAMENKA Eugene, “Marxism, Socialism and the Theory of Law”, **Columbia Journal of Transnational Law**, C. 23, S. 2, 1985, ss. 217-250.
- TUNKIN Grigory I., “The Contemporary Soviet Theory of International Law”, **Current Legal Problems**, C. 31, S. 1, 1978, s. 177-188.
- TUNKIN Grigory I., “The Problem of Sovereignty and Organisation of European Security”, **Belgian Review of International Law**, C. 10, 1974a, ss. 1-10.
- TUNKIN Grigory I., “The United Nations: 1945-1965 (Problems of International Law)”, **Soviet Law and Government**, C. 4, S. 4, 1966, ss. 3-12.
- TUNKIN Grigory I., **Theory of International Law**, (çev. William E. Butler), Harvard University Press, Cambridge, 1974b.
- VYSHINSKY Andrei Y., **The Law of the Soviet State**, (çev. Hugh W. Babb), Macmillan Company, New York, 1948.
- YALVAÇ Faruk, “Class Structure of International Law”, **Spectrum: Journal of Global Studies**, C. 3, S. 4, 2011, ss. 66-86.
- YELKENCİ Taner, **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, 2. bası, NotaBene Yayınları, İstanbul, 2017.
- YÜKSEL Murat, “Marksizm ve Hukuk Anlayışı”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 3-4, 2017, ss. 19-38.